

Анатолій Птіцин про

Шолом-Алейхема

Януша Корчака

Фріца Крейслера

Миколу Лукаша

Матір Терезу

Анатолій Птіцин

про

Шолом-Алейхема

Януша Корчака

Фріца Крейслера

Миколу Лукаша

Матір Терезу

Анатолій Птіцин про Шолом-Алейхема, Януша Корчака, Фріца Крейслера, Миколу Лукаша, Матір Терезу. – К.: Грані-Т, 2009. – 120 с., іл. (Серія «Життя видатних дітей»).

Письменник Анатолій Птіцин розповість вам про дитинство людей, знаних у всьому світі. Погортавши сторінки цієї книги, ви зможете опинитися у великій родині маленького Шолом-Алейхема, який згодом стане самобутнім майстром слова; дізнатися таємницю першого кохання Януша Корчака, дитячого письменника та видатного педагога; разом з Фріцом Крейслером пограти на першому музичному інструменті, що його сам собі змайстрував майбутній композитор; разом з Миколою Лукашем втрапити в історію зі зникненням хлопчика та дізнатися, про що розповідав батько Агнес Гонджі своїй дочці, в майбутньому – Матері Терезі...

файл відредагував glassed

ISBN 978-966-2923-77-3
ISBN 978-966-465-219-0

© «Грані-Т», майнові права

Анатолій Птіцин

про

Шолом-Алейхема

Януша Корчака

Фріца Крейслера

Миколу Лукаша

Матір Терезу

НАТХНЕННЯ

Ранні сутінки, зимова холоднеча. Просторий двір із великими сараями. У глибині двору – старий, трохи похилений будинок із широким фасадом. Двір укритий снігом. На вулиці – ні душі. Пора ще не пізня, та присмерки вже огортають дорогу. Біля воріт, що ведуть у двір, сидить, підібгавши ноги й розгойдуючись, щоб зігрітися, білявий хлопчик у подертому кожусі. Він обертає голову, дивиться в один бік, у другий, з надією, що побачить хоч яких-небудь подорожніх. Він сидить уже давно – може, півгодини, а, може, й три години, і страшенно змерз. Але він терпляче сидить на лавці і чекає, чи не проїде хто повз його двір. До хати хлопчина зайти не наважується. Адже він не просто сидить на

вулиці, а працює. Він зайнятий справою: чекає, що раптом хтось із припізнілих подорожан проїздитиме повз їхню хату. Будинок, що біля його воріт сидить хлопчик, – не просто помешкання. Це щось на кшталт заїздного двору, що належить його батьку. Кожен, кого умовиш зупинитися в них, принесе сім'ї хоч якийсь прибуток.

Хлопчик підводиться, переступає з ноги на ногу, підгинає від холоду пальці й намагається сховати руки в закороткі рукави. Вуха у нього також мерзнуть, мерзне ніс і щоки.

От якби зараз до воріт під'їхали накриті рядном величезні сани, що пахнуть сіном. Сани з веселими моторними візниками. Якби вони спитали зі сміхом: «Хлопче, де тут можна погрітися? Закусити й випити чарку та переночувати біля печі?»

Тоді хлопчик, котрого звати Шолом, підхопився б із лавки і розчинив би ворота. Тоді Шолом показав би веселим візникам просторий двір, стайню для коней, повітку для саней. Він гукав би їм щосили: «Сюди дядечку, сюди заїжджайте!»

Затим він допоможе розпрягти коней і поведе заїжджих по чистому снігу до великого занедбаного будинку. Вони піднімуться широкими сходами, і батько чи, може, мачуха покажуть гостям кілька комірчин із дерев'яними ліжками. Гості мерщій потягнуться до вогню, почнуть грітися, скидати кожухи. Тоді й Шолом

зміг би якийсь час погрітися біля кухонної печі. Він би притулив до печі щоку й руки, закоцюблі ноги, притулився б до печі колінами. Йому стало б так тепло!

Хлопчик на лавці думав про натоплену хату, і йому на мить стало тепло. Та, на жаль, він сидів не біля печі, а надворі, біля воріт. У Шолома була багата уява, але не настільки, щоб зігріти його на морозі.

Однак на дорозі не показувалися сани з веселими візниками. До двору ніхто не підїжджав. Узимку по Дніпру пароплави не ходять, і приїжджих у Переяславі мало. А коли й приїде хтось заможний, то зупиняється не в заїжджому домі Нахума Рабиновича, а в багатій гостиниці Рувима Ясногородського.

Хлопчик біля воріт заїжджого двору – це Шолом Рабинович. Він сидить, терпить холод і, щоб не нудьгувати, малює гілкою на снігу лінії, літери та усміхнені пички. Шолом не малює сумних облич, він не любить сумних історій, навіть коли ці історії з глибокої давнини. Шолом малює на снігу, потім кидає гілочку, хукає на замерзлі пальці й ховає руки в короткі рукави подертого кожуха. Шолом сидить на лавці біля воріт, чатує на подорожан, а уява несе його далеко-далеко від непривабного нудного дому. Шолом лине думками вдалечінь і знову забуває про холоднечу. Він мріє про скарб. Про що ж іще може марити хлопчак? Про скарб, що закопаний неподалік від містечка Воронка, де хлопчик провів

свої ранні дитячі роки. Там, у Воронці, Шоломів батько, Нахум Рабинович, вважався найзаможнішою людиною. Там батько мав силу-силенну клопотів: він був орендарем, постачав на завод буряк, тримав земську пошту, торгував зерном, рубав ліс.

А ще там, у містечку, височіла така гора, така гора, що її вершина майже сягала хмар! А за горою був закопаний скарб.

Справжнісінький скарб, ще з Хмельниччини. О, про той скарб знали всі околиці Воронки. Минали роки, але про скарб не забували. Сила-силенна людей незліченну кількість разів бралася викопати той скарб, і щоразу людям доводилося кидати роботу. Шукачі скарбу повсякчас натикалися на кістки, на рештки людей у саванах. То, напевне, були наші предки, а може, й мученики... Шолом пригадує ті розповіді й здригається. Від чого? Може, від морозу? Марити про скарб краще, ніж замерзати й очима, що сльозяться від холоду, вдивлятися в зимовий шлях, де вже сутеніє. Хлопчик самотньо сидить на крижаній лавці, шлях пустельний, ніхто не їде і не йде. Вдома чекають, що Шолом приведе подорожан, адже в хаті ще десятеро дітей. І мачушиних, і рідних братів та сестер Шолома, і спільних дітей, що народилися вже у батька з мачухою. Там чекають Бреха і Вівик, улюблені Шоломові брат і сестра. Шолом мусять привести додому хоч кого-небудь. Рідні знають,

що він вартує біля воріт, розраховують на нього, наче він може вигадати отих подорожан. Наче гості можуть з'явитися від того, що він палко багатиме їхнього прибуття. Звісно, Шолом хоче, аби хтось показався на дорозі, зайшов до них у дім. Він мріє про це так само, як і про скарб, але поки що і те, і те лишається всього лиш мріями. Біля воріт нема гостей, а скарб – він як і був, так і залишається закопаний. Десь там, за Воронкою на горі.

Шолом розуміє: там, удома, сподіваються, що йому пощастить і Бог пришле гостей. Проїжджі гості заплачуть за нічліг і тепло, розрахуються грошима або харчами. Великій сім'ї небайдужий будь-який прибуток.

Шолом марить про скарб, згадує Воронку, й далі мерзне на лавці біля воріт. Якщо гості й з'являються, то це буває завжди несподівано. Ніхто не їде, й хлопчиків уривається терпець. Він підводиться, минає ворота, йде до повітки. Нудно, холодно. Коли мрієш або стрічаєш гостей, час біжить набагато прудкіше.

«Якщо знайти скарб, – думає Шолом, – то мачуха купить багато їжі й нового кожуха»

Якщо знайти скарб, то Шоломові, може, й не доведеться сидіти біля воріт і мерзнути. І знову малий думає про скарб, подорожан, дорогу, зиму... І про те, що йому хочеться їсти. Холод і голод беруть своє. Замерзлий як бурулька Шолом рішуче повертається у дім.

Але тут на нього накидається мачуха. Ледве зачувши, як грюкнули двері, вона постає на порозі з приємною усмішкою, що призначається для гостей. Не побачивши гостей, мачуха переносить усю увагу на Шолома. Вона не бачить гостей, вона бачить дитину, що пішла від воріт. Мачуха від злості мало не луснула. На Шолома ллються потоки лайки. Мова у мачухи багата й барвиста. Тільки складається переважно із лайливих слів. Ті слова крутяться, звиваються, ллються, ніби олія.

-- Щоб тебе скрутило, розкрутило й викрутило! Щоб тобі болячки й кольки, і ломоти, і сухоти! Хай тобі скорботи й сухоти! Нехай би тобі свербіло і кусало, й тріпало, і розтрусило, й витрусило, і перетрусило!

Шолом слухає, непомітно підбираючись до тепла. Він переступає з ноги на ногу, ніби ненавмисне наближаючись до печі. Що тут скажеш? Він терпляче зносить лайку, тим більше що поки мачуха свариться, він має стояти й слухати. Аякже. А поки стоїть і слухає, то гріється. Діти повистромляли носи, слухають мачуху. Ось висовується, співчутливо посміхаючись, Вівик, супиться, мимоволі засуджуючи мачуху, Бреха. Батько мовчить, не виходить, зайнятий власними справами. Але, звичайно, теж чує лайку.

Шоломів батько – високий чоловік із повсякчас заклопотаним обличчям та широким, блідим лобом, покарбованим зморшками, із ріденькою кучерявою борідкою. Він людина поважна, богомольна, знавець талмуду та давньоєврейської мови. Людина з допитливим розумом гравця в шахи, яка до того ж знається на діамантах. Батько займається власними справами. Він веде довгі бесіди з миршавим рудим чоловічком – Арнольдом із Підварків. Цей Арнольд умів підтримати Шолома і дати йому пораду. Зараз Арнольд балакав із батьком.

А мачуха тим часом свариться. Вона вміє лаятись. Вона надзвичайно лається! Мачушина лайка давно стала знаменитою.

Шолом гріється, мачуха репетує. «Щоб тебе витрусило й перетрусило! Щоб тебе скрутило, розкрутило й перекрутило!»

Шолом слухає. Він не поспішає назад, на мороз. Він тішиться теплом. У тринадцять років Шолом утратив матір. Зараз у батька нова дружина. Шолом живе у великій сім'ї. Разом із Шоломом у ній одинадцяттеро дітлахів. Усі вони десь поряд. Усім шкода Шолома, всі його люблять. Мачуха свариться не тому, що вона така черства й люта, – їй треба годувати дітей, себе й чоловіка. Гість потрібен їхньому заїздові саме зараз, коли Шолом прийшов погрітися додому. Ось саме тепер, коли цей нестерпний хлопчисько гріється біля печі, ось саме зараз, як здається мачусі, повз їхній двір проїздить багатий купець у ведмежій шубі. Мачуха так вилаялася, що навіть вогник свічки присів, стараючись не потрапляти їй на очі. Протяги теж припишкли.

Перед мачушиними очима постає пишний купець у ведмежій шубі, що вже віддаляється від їхнього двору, і голос її наливається новою силою:

– Повз двір проїжджає багатий купець, а до нього ніхто не озветься, ніхто не зустрине біля воріт! І він поїде собі геть! Ніхто не закричить: «Сюди, сюди, ваша милість, до нас, будь ласка! До нашої гостиниці».

Йому ніхто не відчинить воріт, не покаже стайні, не проведе його у великий будинок, де всього за кілька монет його зустрінуть, ніби ясновельможного пана. А може, навіть як короля! Одинадцяттеро дітей, мамо

моя, і багатий купець проїде повз них! – жахається мачуха. – А цей хлопчисько гріється біля печі!

Мачуха береться під боки, й на Шолома вивергаються нові потоки лайки.

– Щоб тебе підняло та гепнуло! Щоб тобі ні дна ні покришки! Розбійник, нікчема, Іван Поперило, виродок, чорт знає що, гірше й не придумаєш!

І так далі, і все швидше та швидше.

– Ти чому не сидиш біля воріт?

Уява в мачухи багата, хіба інакше б вона лаялася так пишнobarвно. Уява змальовує мачусі, що дитина прогавила принаймні не одного, а п'ятьох грошовитих купців або саней з ремісниками чи селянами! Та це ж суцільні збитки! Суцільна прикрість і мука ця дитина!

Потік лайки не слабшає, а навпаки, посилюється. Обірвавши свою вчену бесіду, виходять батько й Арнольд із Підварків, частий гість у цій сім'ї.

– Хано, – каже Арнольд, – я проходив – на вулиці нікого не було!

Арнольд не боїться ні Бога, ні чорта, ні місцевих багатіїв, ні царських чиновників. Він співчутливо дивиться на закоцюблого Шолома, що й досі не зігрівся. Мачуха не б'є і, певне, геть не хоче образити хлопця. Але ж треба мати здоров'я, треба ж себе якимось підбадьорювати, щоб не опустилися руки, щоб вистачало снаги годувати, одягати, взувати, обпирати та

вчити одинадцятьох дітей! Треба ж бігати, крутитися, вичищати, вимивати, готувати і... мабуть-таки, треба лаятися? І ніхто не обриває на півслові жінку, що опікується одинадцятьма дітьми. Та й Шолом не сердиться, не огризається. Він обертається й іде. Куди? Надвір, на свою лавку, – лічити, скільки напало сніжинок, та чекати подорожніх.

Шолом виглядає на вулицю. Він бачить незайманий сніг. Звісно, ніхто нікуди не проїхав за ті кілька хвилин, що він був у домі. Ніхто не пройшов повз ворота ні в той, ні в інший бік. Шолом міг би ще трохи погрітися в домі. Все одно тут не проїздили ні купці, ні селяни: на дорозі жодних слідів. Ні від коліс, ні від людських ніг, ні від звірячих лап. Хлопчик озирається, та з будинку ще доносяться мачушині прокльони. Шолом зітхає, вмощується на лавці й починає згадувати про скарб, про своє життя у Воронці та про свого першого товариша, від котрого він почув казок більше, ніж знає їх решта мешканців Воронки. Невелике містечко Воронка, але чудове, сповнене краси. І хоча його за півгодини можна перетнути вздовж і впоперек, зате в ньому сила-силенна історій і легенд. Так багато, що вони могли б скласти величезну книгу. Маленький Шоломів товариш знає неймовірну кількість казок. Ці казки допомагали забути друзям і про нудне навчання, і про злиденне харчування, і про сусідських хлопчаків

та недобрих дорослих. Ті казки і зараз допомагають Шолому згаяти час. Але від казок тепліше не стає. Мороз міцнішає, короткі рукави кожуха, здається, стають ще коротшими. А лавка мов крига. Авжеж, на вулиці не теплішає. Шолом встає, ходить, тупає ногами, з його рота валить пара, а під ногами рипить сніг. З його рипіння хлопчик розуміє, що сьогодні холодніше, ніж учора. Йому так часто доводиться ходити по снігу, що з того рипіння він завиграшки може вгадати, холодно на вулиці чи дуже холодно. Але й дуже холодно, і холодно – це кепсько.

Шолом зиркає на широкий фасад похиленого будинку й думає, що слід було б повернутися. Він підходить до дверей, але зупиняється і повертається назад. Він згадує про той невичерпний запас прокльонів, що впаде на нього, якщо він знову прийде сам.

Язиката Хвеська, – кажуть, похитуючи головами, місцеві селяни про мачуху Шолома.

Улітку в заїжджому домі Нахума Рабиновича багато селян. Тут спиняються й дрібні торгівці, й працьовиті кравці, й пихаті шинкарі, й міцні бондарі, й веселі шевці, й ковалі та вантажники, й відчайдушні візники, й маклери та музиканти. Влітку людей багато і роботи вистачає. Багато хто привозить на ярмарок свій товар, кожен вихваляє витвір своїх рук. У вільний час вони розмовляють, діляться враженнями та простими, гли-

бокими думками. До тих думок дослухався і Шолом Алейхем. Він спостерігав за мімікою та жестами гостей, запам'ятовував професійні звороти. Слухав, як балакають багаті купці та бідні наймити. Він дослухався й дивлявся до всього, ще не знаючи, що минуть роки, і ті люди почнуть жити другим життям на сторінках його творів.

Шолом помічав усе кумедне, імітував людей, їхні манери, мову, та ще й так, що всі, хто бачив ті вистави, лягали від сміху. Побачивши когось уперше, він тут же знаходив у ньому щось недоладне та смішне, надімався як пухир і починав його зображувати. Дітлахи заходилися від реготу, а батьки безупину скаржилися вчителю, що хлопець передражнює геть усіх наче та мавпа. Навіть мачуха регоче, коли Шолом дотепно передражнює гостей і знайомих. Звичайно, всім було смішно дивитись, як Шолом перекирлює когось. Але кому приємно бачити, що перекирлюють тебе самого? Це нікому не подобалося. Тож Шоломові частенько перепадало то від мачухи, то від учителів за те, що він, насмішник, передражнює всіх поважних людей міста. А ось Арнольд із Підварків реготав разом із хлопчиком. Арнольд був розумним, книжником, людиною вільною від пересудів та страхів. Він завжди намагався підтримати талановитого хлопчика. У шанованих переяславських євреїв він викликав зневагу і сміх,

цей містечковий бунтар-самоук, що виступав проти віковичних традицій та звичаїв. Відщепенець та й годі! А Шолом саме від Арнольда почув про Сенеку, Шевченка, Чернишевського та багатьох видатних людей. Арнольд заронив у Шоломову душу прагнення до іншого життя. Щойно випадала вільна хвилинка, як хлопчик ходив за Арнольдом із Підварків і уважно дослухався до його порад. Арнольд уже давно вмовляв Шоломових батька та мачуху відправити хлопця навчатися. «Скажіть мені, – питався він дядька Піна, брата Нохума Рабиновича, – ну навіщо залишатися

тут такій золотій голові? Що нового дізнається тут Шоломко? Що євреї вийшли з Єгипту? То цю легенду він знає вже давно»

Арнольд одним із перших розгледів талант Шолома. Арнольд із Підварків першим сказав мачусі Шолома, що хлопчина, мабуть, стане письменником. Шолом не тільки передражнявав людей. Він черпав від них просту народну мудрість. Він убирав у себе іскристий народний гумор і глибоку народну філософію. Наприклад від шевця, їхнього постояльця, Шолом якось почув: «Життя людини, ніби пара чобіт. Поки подошви цілі, чоботи лишаються чобітьми. Та варто подошвам зноситися, так чоботям і край».

Так дивився на світ старий швець. А знайомий столяр сказав якось : «Людина – як столяр. Живе, живе, а потім помирає».

А візник, певне, міг би порівняти людське життя, даруйте на слові, з конячиною.

Шолом дивився на цих простих людей, на мачуху Хану, на батька, на Арнольда з Підварків, на побожного дядька Піню, батькового брата, що зазвичай говорив відомі речі й любляв, щоб до його слів прислухалися. Все це вбирав Шолом і з усього добував зерна мудрості. Він слухав усіх. Бувало таке, що навіть зовсім мала дитина допомагала йому збагнути світ глибше, ніж тисяча мудреців.

– Шоломе, – якось спитала його маленька сестричка, – а це все надовго?

Вона дивилася на Шолома, на світ, на широко відчинені ворота, на дерева.

– Що «це»? – перепитав Шолом. Він не зрозумів, що мала на увазі дівчинка. Але не відмахнувся від її питання.

– Усе це! – обвела вона очима, руками все, що їх оточувало, – двір, криницю, зелену діброву, небо, шлях, пташок, що виспівували тут і там. – Усе це. Надовго?

Шолом зрозумів, що мала на увазі сестричка – світ, у котрому вони жили.

– Либонь, назавжди, – знизав плечима хлопчик. Він не хотів говорити багато.

– Це добре, – втішено промовила маленька, – мені тут дуже подобається!

Тут – на Землі, в житті, так зрозумів Шолом. І вони засміялися. Шоломові тут також дуже подобалося.

Час збігав, падав сніг. Шолом сидів на лавці й поглядав на порожній шлях. Він знав, що як сьогодні до них ніхто не заверне, то йому доведеться просидіти на морозі довго. Він прийде вночі додому, і йому ще доведеться колихати дитину, допомагати мачусі.

Шолом знову встає, ходить попід воротами, підходить до сараю, повертається, знову підходить до самих дверей будинку і знову йде назад. На думку йому спадають ті слова, котрими почне його обзивати мачу-

ха, якщо він несподівано знову повернеться додому. Шолом дивиться на ворота і згадує слова, що починаються на літеру «в», як і ворота. Він дивиться на лавку і думає, що лавка починається з літери «л». Він дивиться на стайню й пригадує слова на літеру «с».

Зненацька йому в голову приходить лексикон, тобто словник, що його він може скласти з крутих і не дуже словечок своєї мачухи. Свій перший літературний твір Шолом склав не тут, не на лавці. Але початок був покладений саме тут. Шолом починає реготати. Авжеж, із прокльонів його мачухи точно вийде цілий словник! Дарма, що губи й щоки занімили від холоду, Шолом регоче, аж падає. Він знає чим займеться сьогодні ввечері, коли прийде додому.

Хлопчик не ображається на мачуху, хоч йому й кортить погрітися. Він розуміє, що не мачуха Хана вигнала його на мороз, а їхнє нужденне життя. Але ідея захльостує його, і вдома він сідає за лексикон.

А – анциболот, арештант, арідник, аман, асмодей.

Б – бандит, барило свиняче, баба, блощиця, балдика, баняк, банькатий, безголовий, безштанько, базікало, бамбула, балухатий.

В – вигадько, вихрест, віслюк, вертихвіст, волоцюга, вредна тварюка, виродок, вайло, вахлак, вітрогон, вирлоокій, витрішкуватий, вирячкуватий, вилупок, вовкулака, відьмак.

Г, Г – голодранець, гевал, горлоріз, грабіжник, гемон, гава, гаспид, громило, горлань, галайда, галабурдник.

Д – дурило, довготелесий, дармоїд, дурисвіт, довбешка.

Ж – жадуха, жерун, жеруха, жмайло, жлукто, жебрак.

З – заїка, злодієнко, зміюка, зайдисвіт, задрипа, заводій, заволока, зачуха, задрипанець, замазура, злодюга, злидень.

І – ідол.

Й – йолоп.

К – картяр, капосник, каторжник, кислиця, кишка ненажерлива, коминотрус, кат, крутій, конокрад, капризун, канюка.

Л – ледащо, ледар, лежень, люципер, лемішка, лупатий, лайдак, ланець.

М – мавпа, мазниця, маруда, мамула, макуха, м'яло.

Н – недоріка, нахаба, ненажера, невіглас, невдаха, нечупайда, нетіпаха, нечепура, нечиста сила.

О – обихвіст, опудало, острожник, одоробло.

П – пархач, патlach, паскуда, пройда, прожера, пулькатий, приблуда, пуздратий, падло, паршивець, паскуда, партач, патякало, потвора.

Р – ряжка, розбишака, ракло, роззява.

С – сагайдак, сажотрус, садикало, сверблячка, супостат, стерво, смердючий.

Т – торба, трэфна кишка, тюхтій, тюряжник, телепень, трутень.

Ф – флявора, фльондра, фляскодрига.

Х – холера, хавка, хамло, халаштан, халамидник, хляка, хвойда, хвалько, харцизяка.

Ц – цибатий.

Ч – черевань.

Ш – шахрай, шарпак, шолудивець, шелихвіст, шалапут.

Шолом швидко складає свій словник – матеріалу вистачає. Хлопчик записує до щоденника прокльони, чути від мачухи, і називає словник «Лексиконом». Поки він занотовував слова до щоденника, не помітив як ззаду підійшов батько. Нахум з-за спини Шолома прочитав словник, узяв щоденника і пішов читати мачусі перший твір свого сина. Слідом за батьком вийшов і Арнольд. Він думав захистити хлопчика, якщо Хана розгнівається і поб'є посуд об чиюсь голову. Батько читав уголос «лексикон» – словник мачушиних прокльонів, а Хана стояла і слухала. Потім вона забрала словник, і заходилася вчитуватися у нерівні учнівські рядки. Шолом заляк від жаху. Зараз він би краще погодився простояти цілий день на морозі, ніж пережити те, що на нього чекало. Шолом думав, що ось зараз, саме зараз йому доведеться дуже кепсько. У будинку запанувала тиша. Навіть тіні почали відповзати

подали від мачухи. Шолом меланхолійно думав про те, що саме їй трапиться зараз під руку.

Березовий віник набагато кращий від глечика.

Але сталося чудо! Коли мачуха дочитала лексикон, на неї несподівано напав шалений регіт. Вона просто падала зо сміху. Здавалося, її зараз шляк трафить. Вона реготала, ляскала себе по боках, підстрибувала, вищала, аж знесиліла. Шолом був урятований! Цей порятунок йому подарував сміх. Відсміявшись, мачуха сказала :

– Нохуме, та наш Шолом точно письменник!

– Письменник? – здивувався батько, хоча він і сам це завжди стверджував.

– Звісно, письменник, – підтвердив Арнольд, котрий стояв поруч. І всі діти Рабиновичів – і сестра Бреха, і брат Вівик, і решта навперебій загукали:

– Авжеж, Шолом письменник!

– І діти почали сміятися, видаючи щоденника одне в одного з рук.

Мачуха все ще схлипувала від сміху, а Шолом згадав вираз шевця чи коваля, чи ще котрогось постояльця. «Гумор – це дар Божий, котрим Всевишній може винагородити, а може й покарати. Його відсутністю»

Шолому пощастило, його мачуху Хану Бог наділив гумором, атож, пощастило.

Потім щоденника зі словником-лексиконом узяв Арнольд і теж перечитав, тихенько регочучи й посмикуючи руду борідку.

Так завершився перший день, коли Шолом не тільки створив, а й отримав оцінку власної творчості. І оцінка та була високою.

Минуло небагато часу, і батько та мачуха дозволили Шолому вступити до Переяславського повітового училища.

– Якщо вже майбутньому класику призначено письменницьку долю, то передусім йому слід долучитися

до сучасної культури, – казав Арнольд. – Без знання мови та літератури письменником йому не бути.

Прочитавши «Робінзона Крузо», Шолом у п'ятнадцятирічному віці написав власну версію пригод моряка й мандрівника. Він уже не сумнівався, що стане письменником.

Уже згодом, ставши великим письменником, Шолом-Алейхем сказав, що людина є тим, ким хоче вона стати.

Історія людини в історії людства

Всесвітньо відомий письменник народився 2 березня 1859 року в містечку Переяслав Полтавської губернії в єврейській сім'ї. Справжнє ім'я – Соломон Нохумович Рабинович. Письменником вирішив стати в 15 років.

Доброзичливо, з м'яким гумором змальовував побут «маленької людини», писав народною мовою ідиш. На той час це було подією.

Твори Шолома Алейхема «Тев'є молочник», «Хлопчик Мотл» та багато інших перекладені на багато мов.

Помер 13 травня 1916 року в Нью-Йорку.

ЖИТТЯ – ЦЕ ЛЮБОВ

Генрік, якого за метрикою звали Гершем, народився у Варшаві 1878 року в інтелігентній єврейській сім'ї. Тато Януша був відомим адвокатом. Він звик до відповідальності за свої слова й до точних визначень, що містяться у законах, статутах та кодексах.

Тож мрійливого й неухважного Януша, що жив ніби кошеня чи рибка в ставку, татко називав роззявою і телепнем.

Однак ні голуби в небі, ні метелики над лукою, ні цуценята, що гасали у дворі одне за одним, не були ні роззявами, ні телепнями. Вони були частиною візка, що зветься «сім'я» й котиться собі життям крізь убогі та багаті роки.

Зате Генріхова бабуся не зважала на таткові кпини й геть не переймалася онуковою неухважністю. Вона вибачала Янушику забудькуватість і незібраність, що так дратували педантичного батька, й вірила в його щасливу зорю.

Бабуся пригощала Гершика родзинками й приказувала: «Філософ».

І Янушикова бабуся, і тато були наполовину праві. П'ятдесят на п'ятдесят. Янушик не був філософом. Проте й роззявою чи телепнем він також не був.

Те, що відбувається в сім'ї, ми зазвичай знаємо від самого народження. Аякже: мама і тато, брати та сестри – всі вони живуть поряд відтоді, як існує світ. А світ

існує від дня твого народження. Ти живеш у своїй сім'ї, ти перебуваєш у злагоді сам із собою, й нема нічого такого, що б пробудило тебе. Порушило б мир у душі.

Воно може статися хутко, а може й ні.

Так собі й жив маленький Гольдшміт – щасливо і в цілковитій злагоді з життям. Та ось одна подія зруйнувала гармонію його маленького світу.

Якось у домі у Герша взяв та й помер кенар.

Смерть кенара не може бути великою подією. Що таке кенар? Ну й що, як він здох? Невелике лихо! Нікого воно не стурбувало, крім маленького п'ятирічного хлопчика з інтелегентної сім'ї, котрого тато називає телепнем, а бабуся філософом.

Для маленького Януша смерть кенара стала надзвичайною подією. Він раптом усвідомив, що життя – не вічність, котра плине собі та й годі, що життя має свій початок і свій кінець.

Смерть кенара виявилася кінцем пташки і початком чогось нового в житті маленького Януша. Він збагнув, що все близьке, неймовірно зручне і рідне може урватися. Припинитися. Загибель крихітної пташки навчила Януша зосереджуватися на речах, що на них він раніше взагалі не звертав уваги.

Януш вирішив поховати свого маленького друга. Йому було шкода пташку, тож він згадав, що померлих слід хоронити.

Герш узяв порожню бляшанку від льодяників. Він обклав пташку ватою, поклав її в коробку і подався у двір. Він вирішив поховати кенара під каштаном.

То був перший близький і дорогий небіжчик, якого хоронив Януш. Цього разу – всього-навсього кенар.

Януш поховав кенара під каштаном у бляшанці від льодяників і хотів був поставити хреста на його могилці. Та ось його угледіла двірничка, похмура огрядна тітка, що пильнувала за всім, що діється в дворі. І за порядком, і за безладом.

– Що це ви, паничу, тут робите? – поцікавилася двірничка, розмахуючи мітлою та міцно стискаючи кошика на сміття.

– У мене помер кенар, – пояснив Януш, – і я його поховав. А тепер хочу поставити на його могилці хрестика.

Двірничці аж слів забракло. Вона не розуміла, чому б це Янушеві просто не викинути пташку на смітник і з якого дива її взагалі хоронити. Але вона рішуче заперечила проти того, щоб поставити хреста.

– Ні! – відрізала Гершеві двірничка. Вона не вміла пояснити дитині, як це зробив би священник або ксьондз,

чому на могилі кенара не годиться ставити хрест, але відчувала, що так робити недобре. І вона не може цього дозволити. Як двірник.

– Ні, – сказала двірничка. – Хреста ставити не можна.

– Чому? – здивувався Януш.

– Тому, – глибокодумно відповіла двірничка, опустила кошика і, спираючись на мітлу, як Янушів тато-адвокат спирався на корпус законів, додала: – Тому що ця пташка – нижча від людини істота...

Янушеві оченята налилися сльозами. А двірничка повчально сказала:

– Навіть плакати за кенарем – гріх!

Двірничка недавно поховала брата, чоловіка в неї не було, а вдома на неї чекало двійко слабких виснажених дітей.

Вона жила в бідності.

Двірничка постояла й пішла, але Януш не лишився на самоті. До могилки підійшов гурт убого вдягнених дітей. Зазвичай із дворовими дітьми, обдертими й голодними, Янушеві забороняли гратися.

– Ти що тут робиш? – спитав найвищий хлопчик.

– Кенара похоронив, – сказав Януш.

– Твій кенар – єврей, як і ти, – сказав хлопчик, син дворового сторожа.

Брудні обдерті дітлахи загомоніли, погоджуючись із сином сторожа.

Ці слова висунули перед Янушем таємничу проблему єврейського віровизнання.

– Твій кенар – єврей, – далі наполягав син дворового сторожа. Він тицьнув пальцем у Януша. – Так само, як і ти.

Януш відчув, що хлопчисько хоче його образити.

– А ти хто? – спитав у нього Януш. – Ти хто?

– Я поляк! – гордо відповів брудний голодний хлопчик. – Я католик!

Діти завжди кажуть про те, що бачать. І якщо вже мова зайшла про поховання, то вони обговорювали все, що з ним пов'язане.

– Коли я помру, – гонористо мовив син дворового сторожа, – я опинюся в раю. А ти, – показав він на Януша, – навпаки.

– Але ж я не кажу поганих слів, – заперечив Януш, – слухаю тата й маму, читаю.

– Навіть якщо ти не будеш говорити поганих слів, – наполягав син дворового сторожа, – ти однаково не потрапиш до раю.

Хлопчик хотів додати щось ущипливе, жорстоке, але пригадав, що Януш часто приносить йому цукор, і продовжив:

– Навіть якщо ти будеш приносити цукор, то все одно попадеш після смерти в те місце, котре насправді не є пеклом, але там страшенно темно... Якщо ти

ж принесеш нам цукор та пряники, то до пекла не потрапиш.

Януш боявся темряви.

– А чому ви самі не візьмете цукор? – здивувався він. – Чому б вам самим не взяти білої булки?

– Ми не маємо грошей, – загомоніли брудні, голодні й обшарпані дітлахи. – Щоб тобі дали цукор, потрібні гроші. Щоб тобі дали білої булки з родзинками, потрібні гроші.

– Гроші... гроші... – галасували діти.

Януш не зрозумів, чому гроші дають цукор. Але ті гроші йому одразу не сподобалися. Він подумав, що через гроші люди не можуть узяти те, що захочуть, і стільки, скільки їм потрібно. Це його обурило...

Удома Януш Корчак розповів бабусі, що годувала його вечерею, свій сміливий план перевлаштування світу.

– Бабусю, – сказав Януш, – треба просто викинути всі гроші.

Авжеж, не більше й не менше, викинути всі гроші!

Як і куди викидати і що потім робити, Януш до ладу не знав.

Не треба надто суворо засуджувати цього хлопчика. Йому тоді минуло всього п'ять років. А проблема перед ним постала приголомшливо складна. Що слід робити, аби в світі не було голодних, брудних та об-

шарпаних дітлахів. Отих, із котрими Янушеві не дозволяли гратися в дворі...

* * *

Так Януш дізнався, що світ не такий, як усередині сім'ї.

Що у зовнішньому світі існують речі, котрі взагалі відсутні в їхній сім'ї. У світі його батька, матері, бабусі, братів та сестер. Януш помітив цей зовнішній світ і почав відчувати до нього постійне зацікавлення, котре чимдалі посилювалося.

Проте зовнішній світ не заважав визріванню його внутрішнього світу, а на внутрішній світ впливали Янушеві закоханості.

* * *

Дві сестри із парку, – згодом Януш навіть їхніх імен уже не міг згадати, – були вдягнені в охайні сукенки з фартушками. І всміхалися вони майже однаково.

Одна мала русяве волосся, а друга – руде.

У рудої сестрички було веснянкувате личко, а русява носила два величезні блакитні банти.

Янушеві подобалися обидві дівчинки. Він спостерігав, як вони кидають корм рибкам, що сновигали на мілководді.

Бонна, що наглядала за дівчатками, любила поговорити, і безупину теревенила з кимось на лаві. Сестрички частенько відходили від неї на значну відстань.

Як похопиться бонна, то починає гукати й кликати підопічних. Іноді дівчатка прибігали негайно, іноді вони заходили так далеко, що навіть няньки своєї не чули. Тоді Януш вирушав на розшуки.

Якось дівчатка мало не заблукали, уявляєте? Коли Януш їх знайшов, вони вже ладні були заплакати – і та, що з блакитними бантами, і та, що з ластовинням. Вони страшенно зраділи, побачивши Януша, і були йому дуже вдячні, коли він привів їх до бонни.

Януш також радів. Він бачив, що навіть незначна послуга багато означає для людини. Для цих дівчаток та їхньої бонни. А Янушеві хіба важко прислужитися? Він чудово знався на розташуванні паркових доріжок

і знав, куди можна прийти, якщо відійти від ставка, де на лавці сиділа бонна.

Сестрички були трохи молодші від Януша. Він ішов з ними парком, стискав їхні маленькі долоньки і почувався великим та поважним. Таким, як тато.

І хоча Януш трохи закохався в дівчаток, але відчуття дорослості, що охопило його у той день, здалося йому неймовірно значущим. Безмежно важливим.

Януш пам'ятав тих дівчаток.

Він почав закохуватися з семи років. Це він також пам'ятав.

Наступним його великим коханням стала двоюрідна сестра Стаха. Стах розповідав про власну сестру так, ніби вона геть не була його сестрою. Складалося враження, що вона незнайома принцеса з далекої країни. І це неабияк інтригувало Януша.

– Її дідусь, – розповідав Стах про свою сестру, – був італійцем.

Авжеж. Проте дідусь Стахової сестри у той же час був і його, Стаховим дідусем. Адже так?

Проте Стах не зважав на такі дрібниці. Він розповідав про свою сестру, ніби про сторонню людину, сторонню принцесу із далекої загадкової, а можливо, й казкової країни.

– Атож, – казав Стах, – її дідусь був італійцем. Він залазив на Везувій, їв піцу і позував перед велики-

ми художниками. Сила-силенна великих картин, де змальовані римські герої, написані з італійця-дідуся Стахової сестри.

Януш слухав мов зачарований. Він уявляв собі, що Стахова сестра може бути і його сестрою. Хоч він був у неї закоханий, йому кортіло, аби вона була і його сестрою також. Тож дідусь сестри Стаха – італієць, міг би бути його прадідусем. Хоча Янушів прадідусь зовсім не був італійцем. Януш достеменно знав. Його прадідусь був склярем. Це була важка професія.

Усім їлюбили пожартувати: коли хтось із домівників затуляв краєвид, йому говорили «Відійди! Ти ж не син скляра!»

Усі реготали. Атож. Склярем був не батько, і не дідусь навіть, а прадідусь.

Януш уявляв, що дідусь-італієць Стаха та його сестри, – то і його дідусь. А ще він уявляв себе то художником, то скульптором, то мандрівником.

Він знав, що якби був художником, то малював би тільки її – Стахову сестру. І його полотна розкупували б у всьому світі за великі гроші. Їх купували б королі, а потім вішали б портрети Стахової сестри у королівських покоях. Великі полотна завжди вішають у імператорських покоях.

Кохання до Стахової сестри заворожувало Януша, воно було таким романтичним, таким ніжним...

Стахова сестра та їхній італієць-дідусь надовго заповнили Янушеву уяву.

А потім він закохався в іншу дівчинку, яка саме була в жалобі. Зося Колхорн.

Саме такою, із ясними величезними очима, із гладенько зачесаним волоссям, у строгій чорній сукні, в темній хустині, побачив Януш Зося Колхорн. Вона мала бліде обличчя й темні глибокі очі. Вона була в черевичках на підборах, струнка, висока, і дивилася вона повз Януша. Крізь вічність дивилася – так можна було б оцінити її погляд. Зося Колхорн була такою холодною в жалобі, що здавалося, ніби в неї на віях застигли сніжинки. Її щоки мали мармурово-білий колір. Януша охопило разюче почуття. Він безоглядно закохався в Зося. Вона була прекрасна у своїй печалі, у своїй трагедії, у своїй жалобі. Вона була такою прекрасною і такою далекою, що навіть наблизитися до неї здавалося нереальною справою.

Закоханий Януш чомусь уявляв Зося Колхорн сестрою власної дружини. При цьому він нікого не уявляв своєю дружиною. Він просто так бачив – ось прекрасна в трагічному горі Зося Колхорн, сестра його дружини. Та й годі. Зося була заглиблена в себе. У Зосиної сім'ї рідня жила по всій Варшаві, тож дівчинку часто посилали до родичів. То до одних, то до інших. Отак у жалобі вона й ходила містом, нічого не помічаючи навколо себе.

Януш чомусь уявляв собі, що Зося – це Червона (Чорна) Шапочка, що ось вона ходить містом і на неї чатує невідома небезпека. Який-небудь Сірий Вовк. Януш ходив за Зосею спочатку потай, потім упевнившись, що дівчинка не заперечує, аби її супроводжували, відкрито. Януш пишався тим, що може прислужитися Зосі. Що якби не він, то Зося могла б спіткати якась біда. Що вона таки зустріла б Сірого Вовка.

Він ходив із Зосею до її родичів і відчував, що дівчинка потроху оживає поруч із ним. Що їй стає трохи легше переживати своє горе. Вона навіть почала усміхатися.

* * *

А ще Януш закохався в Анельку. Це було тоді, коли його почали опановувати перші тривоги та неспокої. Ніби юнака з роману Данієля Дефо. Юнака, що всупереч волі батьків подався морем на пошуки пригод.

У маленькій Анельці було щось таке, що навіювало мрії про ці моря та бригантини. Хоча ні морів, ні бригантин Януш увіч не бачив, проте неспокійна тяга до подорожей охоплювала його. Отакі тривожні, неспокійні почуття, що пробуджували думки про далекі земні континенти, про подорожі та моряків, охоплювали і Януша, коли він зустрічав це дівчисько.

Коли він він жартував чи розмовляв із Анелькою, Янушеві часом здавалося, що він думає про далекі краї.

А часом він зустрічався з нею саме тоді, коли душа його рвалася в далечінь. За межі його маленької домівки, його міста, за межі всього відомого йому донині світу. Еге ж, саме в такі хвилини, завдяки загадковому збігу обставин, він стрічав свою Анельку.

Може, так, а може – інак, але ця дівчинка завжди опинялася поряд, коли його душа була збентежена.

Відразу ж Янушикові набридли уроки в другому класі. І французька мова, і грецька. Нестерпним став суворий лад російської гімназії, де він навчався. Строгість викладачів, холод стін та класних кімнат і столи, що рівними рядами стояли у класах. У такі дні Януш ледве висиджував на уроках і відразу ж тікав геть із гімназії. Він мріяв сісти на на бриг чи каравелу й попливти в океан. Саме тоді він і зустрічав Анельку. І йому здавалося, що вона, яскрава, стрімка, жвава, саме й утілює оте прагнення до змін, котре захоплювало його душу.

І Януш закохувався в Анельку щоразу, як ішов із гімназії.

А потім Януш закохувався знов і знов.

* * *

Якось він закохався в дівчинку, що ходила по канату. Вона навіть була не з цирку, а з невеликої вуличної групи. Ця група складалася з двох силачів, пуделя, катеринника та тієї дівчинки. Дівчинка танцювала, стрибала крізь обруч і вклонялася. У групі була ще мавпоч-

ка, стара і дуже хвора. Напевне, вклоняться і збирати винагороду повинна була саме мавпочка. Але вона сиділа під ковдрою і трусилася від холоднечі. Тому замість неї крізь обруч стрибали пудель і дівчинка. І глядачів обходили вони, і вклонялися публіці теж вони. Мавпочка зирила з-під ковдри й ворушила губами, ніби підраховувала прибуток.

На жаль, прибутку було мало. Силачі, що завиграшки підкидали величезні гирі, аж згиналися, коли дівчинка показувала їм дрібні монети, зібрані з глядачів.

Янушеві було їх дуже шкода. Силачі були такі великі та могутні, й усе одно Януш жалів їх. І ще він відчував щирий жаль до дівчинки, що ходила по канату. Януш бачив, як тяжко маленькій дівчинці переступати босими ніжками по канату, як вона боялася впасти. У її очах не було впевненості. Тільки переляк і бланання. Бланання й страх, які викликали такий жаль у маленькому Янушеві, що той одразу перетворився на кохання. Янушек закохався в ту дівчинку, бо гостро відчув, як вона потребує допомоги. Він знав, що допомога потрібна й силачам, її партнерам-опікунам, і хворій мавпочці й, можливо, навіть пуделю. Хоча пудель невеликої вуличної групи мав винятково щасливий вигляд. Винятково щасливий і приязний.

Маленький Януш, котрий згодом обере собі псевдонім Корчак і стане одним із найулюбленіших

дитячих письменників і одним із найбільш відомих педагогів, через кохання до тієї дівчинки зрозумів, що співчуття, здатність пожаліти сторонню людину може викликати ще дужче почуття – Кохання.

Це було сильне почуття, і Януш довго потім пам'ятав ту дівчинку й думав, чим би він їй міг стати в пригоді.

* * *

Іноді Януш гуляв у Цісарському саду разом із Стасею. Стася була найчудовішою дівчинкою у всій Варшаві. Звісно, від того у місті не меншало чудових дівчаток. Будь-яка дівчинка у Варшаві була для когось надзвичайною. А для Януша найкращою дівчинкою у Варшаві була Стася. І вона дружила з Янушиком, залюбки з ним розмовляла і чекала на нього біля ратуші.

Якось сталося так, що Януш не зміг вчасно прийти на побачення. Він спізнювався, страшенно спізнювався на зустріч із Стасею. Він щосили біг, він сподівався, що Стася його чекає.

Пробігаючи через Цісарський сад, де росли квіти, він зрозумів, що треба зробити.

Януш нарвав цілий букет. Із отим величезним букетом Януш стрімголов помчав на побачення. Він запізнявався.

Януш страшенно квапився, але таки добряче запізнився.

Дівчинка чекала на нього. Аби ви тільки знали, як вона зраділа, коли побачила їх – Януша і величезний букет квітів.

Думаєте, дівчинка не здогадалася, що квіти призначалися саме їй? Вона миттю здогадалася! І нітрохи не образилася на Януша, хоч той і запізнився.

Ці квіти вона пам'ятала все своє життя. Ці квіти і зливу, котра потім почалася. І Януша, що тримав її за руку, коли вони ховалися від дощу під деревом.

* * *

Коли Януш дружив зі Стасом, то чомусь часто уявляв собі тихе сімейне життя.

Стас – ксьондз, Януш – лікар, обоє живуть у невеличкому містечку. Коли Януш уявляв собі таку ідилію, то чомусь завжди згадував Іренку з Нолінчева. Ту Іренку він не так уже й часто бачив. Просто вона відразу запала йому в душу. Вона була саме тією дівчинкою, котру хотілося мати поруч, дівчинкою для тихого сімейного життя. Іренка з Нолінчева була м'якенька-м'якенька. Така м'якенька, що її завжди хотілося торкнутися. Хоча нікому й на думку не спадало торкатися Іренки.

З якого дива? Що за невихованість?

Проте Іренка здавалася Янушеві вельми підходящою кандидатурою для життя у невеличкому затишному будиночку, для товариських і не надто обтяжливих відносин із сусідами. Для чималої юрби дітлахів і для чаювань із друзями. Зі Стасом. Із його майбутньою дружиною і його майбутніми дітьми. Із його сестрою та її чоловіком.

Януш уявляв, як він іде під руку з дружиною, а сусіди й перехожі знімають капелюхи і вітають їх.

– Добрий день, пані Ірено!

– Мої шанування, пане лікарю!

І вони приходять до Стаса, що став уже ксьондзом, і Стас зустрічає їх і пригощає, і вони розмовляють і жартують.

Авжеж, Ірена із Нолінчева мала неймовірно домашній вигляд. Вона була б пречудова і в халатику, і в кухонному фартусі, й у хатніх капцях. Їй дуже личили б сутінки, що стоять у спальні, насилу освітленій ґасовою лапмою. Чи промінь вечірнього сонця, що падає з-за штори на косу.

Януш думав про кохання.

Почуття то заколисували його, то приголомшували.

Світ був уже не зовні. Тепер він був усередині Януша.

Януш зрозумів:

Він створений не для того, щоб його кохали. Або захоплювалися ним. Він існує для того, щоб самому діяти й кохати. Ті, хто тебе оточує, не зобов'язані піклуватися про тебе. Ти сам повинен оберігати світ і людей.

Історія людини в історії людства

Видатний польський письменник народився 1878 року у Варшаві в сім'ї відомого адвоката.

Ще юнаком Генрік Гольдшмідт почав писати вірші, прозові твори й обрав собі псевдонім Януш Корчак.

За освітою лікар, він мав у Варшаві велику практику й отримував від заможних пацієнтів високі гонорари.

Проте бідних Януш Корчак лікував безкоштовно.

У 1908 році вступив до благодійної організації,

а 1911 – став керівником притулку для сиріт.

Відтоді Корчак присвятив дітям усе своє життя.

Разом із вихованцями дитячого будинку він добровільно

загинув у газовій камері табору смерті Треблінка. Це

сталось 6 серпня 1942 року. Януш Корчак не зміг покинути приречених дітей, хоча мав можливість урятуватися.

1978 рік, сотий від дня народження письменника,

Організація Об'єднаних Націй оголосила роком

Януша Корчака.

МУЗИЧНИЙ ГЕНІЙ

Фріц Крейслер – великий віртуоз-скрипаль, один із найвідоміших музикантів ХХ сторіччя. Народився він 2 лютого 1875 року в сім'ї лікаря у місті Відень. На той час Відень був музичною столицею світу. Тут містилася найкраща в світі опера, працювала сила-силенна знаменитих композиторів та диригентів. Найкращі виконавці, – піаністи, віолончелісти, альтисти та багато інших – вважали за честь для себе виступити у Відні.

Тож не було нічого дивного в тому, що Фріців батько, лікар за професією, неабияк захоплювався музикою. Це захоплення поділяли й інші члени сім'ї Крейслерів, і більшість їхніх друзів.

У сім'ї маленького Фріца по суботах неодмінно грали квартет. Маленький Фріц слухав музику, не відриваючись.

Про що ж розповідала Фріцові музика? Певне, про щось таке, чого ніхто більше не міг повідати душі чутливої дитини.

Фріц вивчив назви музичних інструментів раніше, ніж навчився самостійно застібати пряжки на черевиках чи надягати панчохи. Щосуботи він прокидався так рано, як тільки міг, адже в суботу в домі Крейслерів грали квартет! Це ставало великою подією в житті маленького Фріца.

Музика одночасно нагадувала Фріцу й вітерець, і струмочок. Те, що дорослі можуть знову й знову грати

ту саму мелодію, інтригувало й захоплювало. Так кожну людину в ранньому дитинстві цікавить таїна літер – символів, що їх легко читають дорослі.

Фріц із трепетом брав до рук ноти. Ці дивовижні значки на лініях означали музику. Музика ховалася десь тут, на папері. Її не було чути, але вона була присутня. Фріц знав – коли хтось починав грати, то перед ним обов'язково ставили на пюпітр ноти.

Душа дитини вимагала музики, і він її шукав у всьому. Фріц узяв батькову коробку з-під сигар і спробував натягнути на неї шнурки від черевиків. Шнурки натягувалися кепсько й видавали зовсім не ті звуки, що скрипка чи рояль, альт або віолончель – усі ті інструменти, що так зачаровували Фріца в квартеті. Але хлоп'я раз

за разом наполегливо перетягувало шнурки-струни, доки не добилося якогось більш-менш мелодійного звучання.

Напевне ні до нього, ні після нього, ніхто з великих музикантів не грав на старому ящику з напнутими шнурками від черевиків.

Коли дорослі грали квартет, Фріц теж приносив свій чудернацький інструмент. Він влаштовувався десь у куточку між м'ясистим листям фікуса під сімейними портретами й імітував, по черзі наслідуючи то звуки рояля, то скрипки, то віолончелі, то альту. Деренчання його струн, зроблених із плетених шнурків, нікому не заважало. Хіба кішці, що полюбляла відпочивати тут, за фікусом.

І все-таки самодіяльність маленького Фріца не лишилася непоміченою.

– Одного разу, – розповідав згодом Фріц Крейслер, уже видатний музикант, – коли мені виповнилося три з половиною роки, я був поруч із батьком під час виконання штрейх-квартета Моцарта, що починається з хромосома нот ре, сі-бемоль, соль.

– Як ти знаєш, – спитав я у батька, – що тут мають звучати саме ці три звуки?

«Авжеж, – думав я, – музика і мова, вони такі живі, рухливі. Як можна на папері описати мову? Як можна записати музику на папері?»

А чи можна на папері записати слова молитви? Дзюрчання струмочка? Шепіт вітерця? Рух місяця? Барви присмерку? Пахощі бузку?

Тоді, в 1878 році, Фріц Крейслер був дитиною, та його тато взяв листок паперу, накреслив на ньому п'ять лінійок і терпляче пояснив дитині, що означає кожний значок, зображений ним на лінійках або поміж ними. Фріців батько, як ви пам'ятаєте, був лікарем, та без музики він себе не мислив. Батько розповів дитині, що всі звуки можна записати за допомогою семи нот. До, ре, мі, фа, соль, ля, сі. Що перша нота – нота «до» – пишеться нижче накресленої лінійки, на крихітній, ніби додатковій лінії – ослінчику. Між додатковою коротенькою лінійкою і першою лінійкою записують ноту «ре», на першій лінієчці – ноту «мі», між першою та другою – ноту «фа», на другій лінієчці записують ноту «соль».

Потім, між другою та третьою лінієчками – ноту «ля», а на самому вершечку октави знаходиться нота «сі». Нота «сі» пишеться на третій лінієчці.

– А що пишеться потім? – здивовано спитав маленький Фріц. – Адже ти записуєш ноти і на інших лінієчках.

І малюєш біля нот якісь інші значки та карлючки, і припасовуєш до нот якісь хвостики?

– Далі, на третій лінієчці, – пояснив тато Фріцу, – знову влаштовується нота «до». Тільки вона з іншої октави. Октави, котра стоїть вище. Залежно від висоти звука, ноти розташовуються так, щоб музикант-виконавець міг прочитати не лише те, яку ноту йому слід узяти, але й у якій октаві – високій чи низькій. Для цього перед п'ятьма нотними лінійками пишуть нотний знак.

Скрипковий (♫) або басовий (♭) ключ.

Фріц уважно слухав. Те, що розповідав батько, заполонило всі його думки. Але дорослі про це ще не знали. Фріц, як і всі діти, вірив у всемогутність дорослих. Він уже трохи вмів читати. Та хоч він ще зовсім погано читав, проте збагнув найголовніше – людина здатна не лише відчувати цей світ. Людина здатна зупинити мить – записати живу мову, живу музику. Впродовж якогось часу маленький Фріц вірив, що люди можуть записати символами все – і шум вітру, й шелестіння річкових хвиль, і пташиний спів, і навіть полум'я, що палахтіло в каміні їхнього будинку. Згодом Фріц дізнався, що не все у світі можна занотувати, хоча незабаром люди навчилися записувати й хімічні реакції, зокрема, процес згоряння вугілля в каміні. А музика математики? А фізичні закони?

Утім, повернемося до музики. До Фріца Крейсlera.

Фріц швидко засвоїв нотну грамоту, та це не наблизило його до інструмента. Ніхто не навчав його грати. Ні на віолончелі, ні на фортепіано, ні на альті, ні на скрипці.

Коли щосуботи Відень огортали сутінки й у домі Крейслерів збирався квартет, Фріц залишався слухачем. Тільки слухачем. Слово честі, тепер, коли він знав усе про ноти, про цілі, половинки, восьмі та шістнадцяті, про дієзи та бемолі, про такти, про розмір у три чверті, в чотири чверті, погодьтеся, деренчання шнурків на старій коробці уявлялося йому чимось несерйозним.

Ось чому Фріц сприйняв як належне, коли в чотири роки йому подарували справжню скрипку. Звісно ж, коробка з-під сигар зі струнами-шнурками на той час була давно забута. Фріц прийняв свою першу скрипку, справжню скрипку, як пташеня сприймає крила, що зміцніли. Як птахіві для життя необхідно літати, так і маленькому Фріцу необхідно було грати, щоб жити. Ніхто ще не задумувався про ґрунтовну музичну освіту для хлопчика. І він почав навчатися сам. Усьому, чому можна навчитися самотійно. Хоча самотужки навчитися грати на скрипці, та ще й у чотири роки, просто неможливо.

Певне, батько сприйняв синове захоплення як дитячу забаганку. Мабуть, так воно й було, тож скрипку Фріцу подарували відповідну – для чотирирічного віку. Уявіть собі батьків подив, коли крихітний хлопчик

на крихітній скрипці геть самостійно підібрав мелодію національного австрійського гімну. Вражений батько більше не вагався. Після цього він почав давати своєму синові уроки музики.

Час занять на скрипці став для Фріца найважливішим у житті. У житті чотирирічної дитини. І якби, наприклад, хтось із дорослих запропонував хлопчику: «Іди пограйся із дітьми», – той напевне спитав би: «А на якому інструменті?»

Так розпочалася музична освіта видатного віртуоза. Упродовж трьох років Фріц старанно займався музикою. За три роки батько навчив Фріца всьому, що знав сам і чого міг навчити сина. Три роки Фріц грав гами, вивчав сольфеджіо та ще й навчився читати. А 1882 року, коли хлопчику виповнилося сім років, його визнали вундеркіндом. Вундеркінд німецькою означає «видатна дитина», дитина зі здібностями, що гідні подиву. Тож вундеркінда прийняли до консерваторії. До класу Йосипа Гельмесбергера. Звісно, це була Віденська консерваторія. Згодом тридцятидвохрічний Фріц Крейслер писав у журналі «М'юзікал Кур'єр»: «У зв'язку зі вступом до Віденської консерваторії батько й друзі сім'ї подарували мені скрипку. Це була скрипка половинного розміру. Дуже гарна скрипка. Дуже ніжна і мелодійна. Неймовірно старовинної марки. Але вона була маленька. Вона була маленька, і

я, – писав Фріц Крейслер, – був не надто потішений». Знаєте чому?

Фріц, котрому виповнилося сім років, вважав, що як він уже навчається в консерваторії, то міг би мати принаймні тричвертну скрипку.

Скрипка на три чверті для семирічного хлопчика!

А далі розпочалося серйозне навчання. Йосип Гельмесбергер був чудовим педагогом, він дав своєму маленькому підопічному все необхідне. Поставив руку, навчив грати з листа, відточив техніку гри. У перший же рік свого перебування в консерваторії семирічний Фріц Крейслер виступив перед публікою на концерті. Концерт давала відома співачка Карлотта Патті. Обоє, і доросла жінка, знана співачка, і маленький семирічний

виконавець, неймовірно хвилювалися. Проте публіка дуже доброзичливо сприйняла їхній виступ. Їх багато разів викликали на «біс», їм багато аплодували, їм дарували квіти. Мабуть, то були перші квіти, отримані маленьким Фріцом Крейслером за свій виступ. Ці квіти йому запам'яталися на все життя.

Відтоді про Фріца Крейслера почали говорити не лише у Відні, а й у всій Європі. Навіть в Америці деякі газети написали про видатного хлопчика-скрипаля. Фріц тішився, та не припиняв навчання. Він ніколи не розлучався з інструментом. Він радів музичному життю. І, здавалося, сам Відень радів із ним.

На Різдво Фріц знову, вже не вперше, закохався. Перший раз Фріц закохався ще тоді, коли не вмів грати. Той час маленький Фріц узагалі не вважав часом.

Поки він не навчився грати, його чи то не було на світі, чи то час був такий само німий, наче блякла листівка із зображенням віденського собору. Цю листівку з малюнком не можна було прочитати як текст або ноти. Тому для Фріца вона здавалася німою, як здавалося німим і його перше кохання. Тоді він не вмів грати й читати ноти, тож пам'ятав перше кохання саме таким – застиглим. Ніби на листівці.

Зате потім він закохався під час спільного концерту з відомою співачкою Карлоттою Патті. Та дівчина лише кинула на нього побіжний погляд, вона було набагато старша, їй було років тринадцять. Вона сиділа в залі й аплодувала не Фріцові й Карлотті, а своєму батькові, що теж був музикантом. Малий Фріц відчував до неї вдячність, бо таки хвилювався на своєму першому концерті. Він дивився тільки на цю дівчинку, адже вона мала спокійне й ласкаве личко. Вона сиділа зовсім близько біля сцени, і Фріц бачив, як її миле обличчя освітлює м'яка посмішка. Він не відривав від неї погляду, грав на скрипці й майже не хвилювався. Ця дівчинка випромінювала спокій. Вона слухала Фріцову гру, спів Карлотти й не хвилювалася. Фріц кохав її, бо знав, що коли вона така спокійна, то і йому нема чого бентежитися. Отак настало й минуло його друге кохання.

А потім малий Фріц закохався на Різдво. Всі діти тішилися святом, а він раптом занедужав. Дітлахи весе-

лилися, каталися на санчатах з високими загнутим по-
лоззям, а дехто й на ковзанах. Вони реготали й дихали
свіжим морозним повітрям. А він лежав у ліжку з висо-
кою температурою. У будинку пахло ліками і дзвеніли
склянки. Якось температура впала, і він підбіг до вікна.
Тоді Фріц і побачив ту дівчинку. Вона сміялася й кидала
сніжками в інших дітей. А Фріц стояв і дивився на неї з
вікна. У нього ще боліла голова, у будинку все пахло
ліками й оцтом, що ним його обтирали. Усе це також
було музикою – дзенькіт склянок, Різдво, дівчинка, що
сміялась, висока температура, сніжки, санчата й він
сам – хворий хлопчик, що спостерігає з вікна за весе-
лими дитячими іграми.

Фріц часто потім грав про це. А люди, навіть не чув-
ши його розповіді, бачили сніг, санчата, дівчинку, що
сміється, й відчували в музиці його дитяче кохання.
Отак.

Фріц хворів недовго, він устиг і покататися на ков-
занах, і погратися в сніжки. Встиг покататися і на сан-
чатах. Хоча ніколи більше не зустрів тієї дівчинки,
котру бачив із вікна. Але вона лишилася в його музиці,
його скрипці. У мелодіях, які добували смичком зі
скрипки його вмілі пальці. Фріц притискав скрипку
щодо плеча, й вона розповідала про зиму, про ко-
хання, про дівчинку, котрої він більше не зустрів. Але
розповідала не сумно. Хіба може музика розповідати

про кохання сумно? Хіба скрипка може сумно співати про кохання?

Фріц навчався у Віденській консерваторії до 1885 року і закінчив її із золотою медаллю. На той момент йому виповнилося десять років. Консерваторія дає вищу музичну освіту. Проте батько вирішив відправити хлопчика до Парижа, аби той завершив музичну освіту в Паризькій консерваторії. Там, у Парижі, Фріц навчався під керівництвом Ламбера Массара, учителя Генріха Венявського.

Відень у 1885 році був розкішною столицею великої Габсбурзької імперії, де жило чимало народів – німці, поляки, угорці, українці, румуни, греки, італійці, турки, словенці, хорвати, чехи й словаки. Відень був столичним містом могутньої імперії, що її кордони охоплювали тисячі кілометрів. Імперії Габсбургів належали

володіння в Іспанії та Італії. Багатство мов, звичаїв, безліч архітектурних стилів та вишуканого смаку переплелися у Відні. Однак уже тоді столицею світу і мод був Париж. Малий Фріц вважав за щастя потрапити після Відня до Парижа. Він жив у Парижі, навчався в Парижі! Блукав паризькими вулицями, вдихав пахощі платанів і закохувався в паризьких дівчат. Ніщо, мабуть, не могло дати більше для розвитку почуттів юного музиканта. Саме тут жили й творили найкращі художники та музиканти. Саме паризьке життя давало поживок для розвитку чудового смаку та вишуканих манер. У Парижі писали свої твори найвидатніші письменники того сторіччя. Фріц Крейслер грав, навчався, читав і всотував у себе Париж. А Париж всотував Фріца Крейслера. Його душу і його музику.

У 1887 році дванадцятирічний Фріц одержав Гран-прі. Цю премію він отримав, змагаючись із сорока скрипалями, котрим було по двадцять-двадцять п'ять років. І хоча Фріцові тоді виповнилося тільки дванадцять, він упевнено переміг.

Тоді ж, за пропозицією американського менеджера Едмонда Стентона, у 1888–1889 рр. тринадцятирічний скрипаль гастролював у США. У цій подорожі разом із ним брав участь піаніст Моріс Розенталь.

Америка неабияк сподобалася Фріцу. Широкі простори, палка публіка, непідробний інтерес до музики

і гарні дівчата. Америка дуже тепло зустріла Фріца. Небагатьом юнакам із Відня випадала така нагода – проїхати країною, де не було ні монарха, ні дворян, де правив народ на чолі з обраним президентом. На той час президентом Сполучених Штатів Америки був Гровер Клівленд. Америка вразила Фріца містами, що стрімко зростали, волелюбним народом, що зібрався з усіх куточків Європи, – тут, в Америці, будували своє майбутнє англійці та шведи, ірландці й італійці, поляки та мадяри...

Фріц Крейслер, що був доволі кремезним хлопчиною, піднімав скрипку, ніби кокетуючи, аби останньої миті так стрімко перемістити її на плече, що здавалося, ніби інструмент підхоплено підборіддям і ключицею.

9 січня 1888 року Фріц Крейслер дебютував у Бостоні. Він грав для зовсім іншої публіки, ніж та, що збиралася на його концерти у Відні чи в Парижі. Тут не було суворих пань у глухих сукнях, добродіїв із непорушними обличчями та байдужих панночок. Американські слухачі приймали Фріца Крейслера просто, від душі. Публіка не шкодувала усмішок, квітів та овацій. У Бостоні Крейслер відкрив для себе новий світ, а отже, нові звуки. Ясна річ, його власна музика від цього стала ще багатша та щедріша.

Від того бостонського концерту розпочалася кар'єра Фріца Крейслера як концертуючого скрипаля.

Крейслерові було тринадцять років, і майже десять років він займався музикою. Після поїздки до Америки Фріц повернувся на батьківщину до Австрії.

Тут, у Відні, він раптом полишив музику. Схоже, десять років напруженого навчання стомили його. Крейслер надумав обрати собі іншу професію. За прикладом батька Фріц вирішив стати лікарем, хоча хлопчика приваблювала й військова кар'єра. Для військовиків грали чудові духові оркестри, вони танцювали з прекрасними дамами вальси й мазурки, а під час маневрів стріляли з рушниць та гармат. Зі стволів вилітали снаряди і кулі, лунав грім, дами й дівчата вищали від захвату, і взагалі, все було дуже весело.

Фріц на кілька років покинув займатися музикою. Він почав ретельно вивчати логіку та геометрію, латину та грецьку мову. А ще він займався спортом. Займатися спортом у ті далекі роки було майже так само екстравагантно, як і в десятирічному віці з золотою медаллю закінчити консерваторію. Напевне так судилося цій людині – йти швидше, йти далі від інших. Фріц Крейслер не лише підтримував себе в формі, а й постійно вдосконалював свої фізичні можливості, – так само налегливо і цілеспрямовано, як робив це за сто років після нього інший австрієць, Арнольд Шварценеггер.

«Крейслер, – згадував один із його друзів, – здавався мені космосом. Він завжди справляв екстраорди-

нарне враження широким торсом, атлетичною шиєю дискобола і досить показними рисами обличчя, яке увінчувала густа чуприна, підстрижена їжачком. Та варто придивитися пильніше, і теплота в погляді геть змінювала перше суворе враження».

Щиро кажучи, Фріца однаково приваблювали виступи на сцені, його вабила скрипка і притягувала музика. Фріцу подобалося бувати на людях, грати, викликати захват, отримувати квіти, вітання – кому все це не подобається?

Але він був розважливою молодою людиною і думав, що до життя слід ставитися серйозно. «Хіба артистичне майбутнє – поважне майбутнє? – питав сам себе Фріц і відповідав : – Звісно, ні. Звісно, мені потрібна кар'єра лікаря. Чи, може, військового».

На той час артисти справді не мали такого статусу, як нині, й лише людина з сильним характером наважувалася стати артистом. Якщо, звісно, в неї був вибір.

І все ж, після кількох нестерпних років сумнівів та вагань Фріц Крейслер повернувся до музики. Повернувся на сцену як виконавець. Правда, це сталося вже на початку нового, ХХ сторіччя.

Справжню, велику славу Фріцу Крейслеру принесли концерти в Німеччині у 1899 році. На той час він став уже дорослою людиною. Проте хто знає, що таке доросла людина і коли вона справді стає дорослою?

Коли вперше натягує шнурки на коробку з-під сигар?
Коли закохується так, як могли закохатися лише Ромео і Джульєтта? Коли дає свій перший концерт, чи коли вперше віддає гроші тому, хто має в них більшу потребу?

Щедрий і доброзичливий, Фріц Крейслер після Першої світової війни більшу частку своїх заробітків жертвував на добродійну діяльність.

Фріц Крейслер узяв під опіку сорок трьох (!!!) сиріт своїх друзів та колег.

Якось приїхавши до Берліна в 1924 році, Фріц Крейслер запросив на різдвяне свято шістдесят найбідніших дітей, а прийшло вісімдесят п'ять.

– Мої справи йдуть добре! – вигукнув він, заплескавши в долоні.

Історія людини в історії людства

Австрійський скрипаль-віртуоз народився 2 лютого 1875 року в місті Відні в сім'ї лікаря. Музикою захопився вже в три з половиною роки. У десятирічному віці закінчив із золотою медаллю Віденську консерваторію. У 1899 році прийшов перший великий успіх, його визнають як найвидатнішого скрипаля епохи. Прославився не лише як виконавець, але і як композитор. У творчому доробку близько сорока п'яти музичних п'єс, два смичкових квартети та дві оперети. Виступав з концертами до 1948 року. Прожив довге і щедре життя. Великий музикант і благодійник. Помер 29 січня 1962 року.

СПОЧАТКУ БУЛО СЛОВО

Хмаринку звать хмаринкою, річку – річкою, а верби – вербами. Містечко звать Кролевцем. А мале хлопчєня, що частєнько босоніж бігає зі зграйкою таких же пуцьвіріньків, зовуть Миколкою Лукашем. Чи, може, й не зовуть. Адже Миколка гєть не вміє розмовляти, хоч йому вже чотири роки.

Тут, у Кролевці, розмовляти вміють усі. Кролевець розташований на кордоні з Росією та Білорусією. Тут і там чути «чєво», «туда», «адтуль», «адін», «анамнясь». У Кролевці почуєш будь-яку мову: на ідиші та івриті балакає четвєрта частина кролевчан. Лунає німецька мова, бо тут мешкають і німці. І, звісно ж, почуєш рідну мову, українську.

А Миколка Лукаш взагалі не розмовляє. Усі кролевецькі діти знають, що Миколка Лукаш говорити не вміє. Думаєте, це йому сходить з рук? Гадаєте, його не дражнять? Ще й як дражнять! Навіть дурником. А дорослі зовсім не звертають уваги на маленького Миколку. Надто вже складний час. Іде 1923 рік. Дорослі майже всі похмурі й сердиті. Який їм до того клопіт, балакає хлоп'я чи ні?

Миколка не любив, коли його дражнили, і часто бігав один то на річку, то на дорогу. Дома сварилась матуся. Та й від батька перепадало під гарячу руку.

Миколка вибігає далеко на шлях і сидить на узбіччі, дивиться на хмаринки, на річку – ворушить губами.

Йому страшенно кортить назвати їх на ім'я. Але він не може. Щось йому не дозволяє. То він і мовчить. А інколи – плаче. Ну що ж, як плаче... Плаче, отже спілкується. І собака лиже його зарюмсане личко. Тому що розуміє.

Якось, коли хлопчачи надто вже дошкульно дражнилися з нього, Миколка зайшов так далеко, що вже й не бачив крелевецьких будинків і церкви. Він сів на узбіччі й роззирнувся.

Саме в цей час у Крелевець ішов демобілізований солдат. Демобілізований – це той, кого відпустили з військової служби. Солдат був родом із Крелевця. Але ж, Господи, як давно він не був удома. Він побачив біля дороги маленького Миколку і попрямував до нього.

Зазвичай дорослі чоловіки не помічали маленького Миколки. Цей солдат скучив за рідним домом, хотів якнайшвидше пригорнути близьких. Він побачив Миколку і закричав йому здалеку:

– Агов, малий! Здоров! Як тебе звати?

Миколка мовчав. Солдат підійшов ближче:

– Ти не знаєш родину Радченків? Як вони там? Чи все у них гаразд? Ти знаєш Оленку і Петрика? Це мої діти!

– Але Миколка не міг відповісти. Адже він не вмів розмовляти. Він тільки хитав головою і шморгав носом.

Солдат, звісно, знав, що у Кролевці мешкають поляки, росіяни, євреї та німці. Тоді він спитав російською:

– Малий, як тебе звати? Хто твій батько?

Миколка мовчки хитав головою. Він би втік, та пізно. Старий солдат уже підійшов і міцно тримав його за плечі.

– Ти розмовляєш польською?

Миколка мотав головою. Він усе розумів. Тільки розмовляти чомусь не міг.

– А німецькою? – допитувався солдат. – Балакаєш?

Миколка не балакав німецькою. Він взагалі не балакав.

– А ти українську мову розумієш? – роздратовано спитав солдат.

Миколка закивав.

– То чому ж ти мовчиш? – сердився солдат. – Ти що, язика проковтнув? Чи розмовляти не вмієш?

Миколка закивав і розвів маленькими рученятами...

– Отакої, – сказав солдат. – Нічого, брате, не горюй. Навчишся.

І зітхнув. Надто вже йому хотілося поговорити про дім.

– А Радченків знаєш?

Маленький Миколка закивав.

– Ну то веди мене до них, – звелів солдат. – Давно я вдома не був. Іще заблукаю.

І вони пішли додому. У Кролевець. Дорогою солдат безупину балакав. Мабуть, через те, що давно не був удома і хвилювався.

Дорослі рідко говорили з малим Миколкою. А цей солдат говорив увесь час, поки вони йшли до Кролевця, теревенив, коли йшли самим Кролевцем, аж до солдатової хати.

І всі діти бігли за ними, солдатом і Миколкою. А Миколка йшов поруч із солдатом! Він слухав солдата, слухав і посміхався.

Коли вони підійшли до солдатової хати, той сказав Миколці:

– Не журися, хлопче. Ти ще нас усіх перебалакаєш.

Солдат підняв Миколку. А потім поставив на землю і пішов у свій двір. А Миколка стояв і дивився йому

вслід. Діти стояли позад Миколки і теж дивилися вслід солдатів.

Того дня маленького Миколку ніхто не дражнив. Він аж до вечора бігав із дітьми. Миколка грався й у розбійників, і в хованки, і в квача й радісно сміявся.

А коли смеркло, побіг до хрещеного батька, брата його матері.

Миколчина матуся, Василина Іванівна, була не простого селянського роду. Її дідусь був регентом у церковному хорі й викладав церковнослов'янську мову. Церковнослов'янську мову, ви чуєте?!

Миколчин батько, Олексій Якович, його брати та сестри чули це сто разів на день. Вони знали і про діда-регента церковного хору, і навіть про козака, що прийшов до Кролевця із Запорозької Січі. Якщо чуєш про це по десять разів на день, то про що ж тут іще балакати?

А матусі подобалося, що найуважніше слухав один із наймолодших дітей – Микола. Він ніколи не перебивав маму, не ставив недоречних запитань, котрі могли іноді загнати в глухий кут будь-кого, хто займався дослідженнями генеалогічного дерева.

Зазвичай матуся користувалася нагодою розповісти, що вона не з простих, за обідом або за вечерею. За іншої пори їй складно було б зібрати разом п'ятьох своїх шалапутів. П'ятеро – стільки дітей було у батьків маленького Миколки.

І, ясна річ, всі пречудово говорили. Лише Миколці як заціпило. Його намагалися навчити й матуся, і батько, якому краще було під руку не потрапляти. Сусідська дітвора теж не пропускала нагоди повеселитися.

– Скажи «тато»! – горлали шибеники, молодші за Миколку. – Скажи «мама»! Скажи «пшоно»!

Хлопчик супився, але мовчав.

Миколка все розумів. І те, що кричали діти польською мовою, і російською, й на ідиш. Усе розумів. Він просто не міг говорити.

А потім дітям набридало дражнити хлопчика, котрий не відповідав, не бився і не кидався камінням.

Власне мовчання мучило маленького Миколку. Одне допомагало йому не впасти у відчай – вечорами до них заходив його дядько з матиного боку, його хрещений.

Дядько Дмитро любив хрещеника. Він щовечора намагався знайти час, прийти до Лукашів, аби погратися з Миколкою. Миколка чекав на хрещеного як на диво. Знаєте як погано, коли нема з ким поспілкуватися, усі тебе цураються або дражнять? Тільки цуцик радіє тобі.

Авжеж, із Миколкою давно вже ніхто не розмовляв. Усі давно звикли, що він мовчить. І цуцик із ним не розмовляв. І матуся, коли розповідала про свою знатну рідню, балакала не з Миколкою, а сама з собою. Хто ж цього не розуміє?

Зате, коли до малого Лукаша приходив хрещений, грався з ним, читав йому цікаві книжки, розповідав про міста, показував зірки, то він говорив із хрещеником... О! Тоді Миколка Лукаш був на сьомому небі від щастя.

Книжки здавалися малому чимось особливим, чудесним. Найдивовижніше, що книжки чимось нагадували малого Лукаша. Вони також не говорили. Вони не могли промовити ані слова, ні звуку. Як ото кажуть – ні бе, ні ме. Але кожен, хто вмів читати, дізнавався з них різні незвичайні історії.

Книжки не промовляли ні слова. Але вони говорили. Бідолашному Миколці, що ніяк не міг заговорити, книжки здавалися такими любими. Книжки зачару-

вали хлопчика, тож він чекав хрещеного батька. Награвшись із малим Миколкою, хрещений розгортав книжку і починав читати. Ах, як то було таємниче й захоплююче. Просто дивитися на папір, де чорніють якісь значки, розуміти ті значки і проказувати вголос те, що вони таїли!

Дядько пояснював хлопчикові, що той може навчитися читати. І дитяче серце сповнювалося надією.

Отак вони й проводили вечори – дитина, що ніяк не могла навчитися говорити, і її хрещений батько. Хрещений навідувався до Миколки щовечора. А малий Миколка ніколи не спізнювався, не змушував хрещеного чекати. Він слухав казки і притчі, котрі читав йому хрещений, і серце його завмирало від утіхи. Так вони прочитали абетку і всі книжки, що міг дістати й принести малому Лукашу його дядько. Не забувайте, що все це відбувалося дуже давно, у тисяча дев'ятсот двадцять третьому році. Книжки тоді були геть не такі як зараз. Виходили вони здебільшого без малюнків, на поганому папері, і було їх мало. Ось чому кожна книжку хрещений і Миколка роздивлялися й читали кілька вечорів підряд. І все-таки Миколка любив книжки. І щиро радів кожній з них. Дарма що поганий папір і сіра обкладинка! Адже говорили книги про те, про що розмовляла зі світом душа маленького Лукаша. Хоча сам він ніяк не міг почати говорити.

Чому? Цього ніхто не знав.

Хрещений читав Миколці книжки, показував літери, і німій дитині здавалося, що ось-ось вона зможе читати.

А навчитися читати – велике диво, це так само гарно, як і навчитися говорити...

Дядько приходив щовечора, і щовечора маленький Миколка радів. Він наперед тішився, що незабаром навчиться читати, і майже не переймався тим, що не вмів говорити. Адже вони з хрещеним пречудово розуміли один одного.

А вночі Миколці снилися казки, прочитані йому хрещеним, і книги, книги, багато книг різними мовами... А ще уві сні Миколка розмовляв зі своїм цуциком і відповідав мамі, котра йому розказувала про шляхетних предків.

Ще трохи, здавалося Миколці, і він ось-ось заговорить.

Але якось увечері хрещений не прийшов. Цього вечора ніхто не грався з Миколкою, не бавився з ним. Ніхто не читав йому книжок.

Миколка чекав на хрещеного весь вечір, але марно. Не прийшов хрещений і наступного вечора. Чотирирічній дитині, що й розмовляти не вміла, ніхто не став пояснювати, що сталося з її хрещеним і куди він міг пропасти. А Микола ні в кого не міг розпитати.

Адже говорити він не вмів. Не міг він написати записку, бо писати він також не навчився. Миколка не навчився й читати, дарма що майже зрозумів як це робиться. Він майже готовий був розмовляти. Із книгою.

Дядько зник, і в дитини обірвалися всі ниточки, що з'єднували її зі світом.

Адже, крім хрещеного, ніхто не звертав на нього уваги і ніхто не хотів його зрозуміти.

Лукашеві було погано. Дуже кепсько.

Він знову почав бігати далеко до річки, на шлях і на роздоріжжя. Він лишився сам-один і шукав того, хто погодився б із ним спілкуватися. Пташки, небо,

дерева, ріка і цуцик – усі вони розуміли хлопчика. Але вони не говорили з ним, як хрещений. А люди взагалі не зважали на нього. Від маленької людини відверталися, її не помічали. Навіть вуличні дітлахи вирішили для себе, що Миколка «дурник», німий, і майже втратили до нього інтерес. Його вже навіть не дражнили. Ну, майже не дражнили. Миколка шукав хрещеного й не знаходив його. Миколка його чекав і не міг дочекатися. Він тихенько брав книги, відкривав їх, гортав. Проте книги, що розмовляли з хрещеним, не розмовляли з Миколою. Маленький Лукаш не вмів читати, і книги мовчали.

А потім сталося ось що. Якось до Кролевця підійшов циганський табір. Цигани – особливий народ, хто ж про це не знає?

Строкаті намети й гітари, галасливі циганчата і позакутувані хустками жінки, готові погадати кожному, хто цього бажає, і навіть тому, хто не бажає. І багаття з іскрами, що спадають просто на зірки та місяць, і гітари, й пісні, й невгаваючий гомін... Хто може встояти перед таким? Звісно ж, усі кролевецькі діти побували в циганському таборі. Малий, про котрого ми розповідаємо, також побіг до табору. Як і решта дітей, він витріщався на розкішних баронів та тендітних чорнявих жінок і тримався подалі від метких чорно-голових циганчат. Очі вбирали намети й коней. А від

ковалю, коли той підковував коня, Миколка й відійти не міг.

Циганята не кривдили кролевецьких дітей, просто не зважали на їхню присутність. Вони займалися поважними справами – допомагали дорослим. Увечері в таборі збиралося чимало народу. Вдень бувало малолюдно. Якось уранці, коли маленький Лукаш прибіг у табір, до нього звернулася вродлива циганка.

– Він не вміє говорити! – закричали кролевецькі діти, – Він дурник! Він німий!

Миколці стало дуже прикро. Він став як укопаний.

Циганка підійшла до хлопчика, зазирнула в очі, поклати на лоба долоню і подмухала на чоло. Діти оточили їх і наввипередки кинулись розповідати циганці, який дурненький цей Миколка. Що навіть розмовляти не вміє. Кролевецькі діти пишались, що вони такі – можуть балакати безугаву і що спаде на язик. Вони тицяли пальцями у малого Миколку і базікали. Проте циганка нікого не слухала. Вона взяла Лукаша за руку і повела з собою.

А кролевецькі діти побігли дивитися на роботу цигана-ковалю. У ковалю було смагляве обличчя під густою шапкою волосся і здоровезні залізні кліщі. Кролевецькі дітлахи реготали й щипали одне одного – показували, як би їх ухопив коваль тими кліщами. Звісно, про Миколку вони забули.

А Миколка ходив за циганкою. Вона весь час про щось йому розказувала і показувала.

– Дивись, – циганською мовою говорила жінка, – оце кінь. Оце намет.

Вона брала його за підборіддя, повертала йому голівку, вказувала пальцем і ворушила вустами. Миколка не зводив із неї очей. Цього вечора він прибіг додому пізно й одразу заснув. І не плакав, згадуючи хрещеного. Тільки поклав як завжди під голову книжку, ту, що подарував йому хрещений.

Наступного ранку, щойно розвидніло, Лукаш побіг у табір. Із кролевецьких дітей туди ще ніхто й не збирався, а Миколка вже був у таборі. Він розшукав ту циганку, що вчора звернула на нього увагу. Жінка знову ласкаво до нього забалакала.

Так тривало весь час, поки під Кролевцем стояв табір. Миколка Лукаш пропадав там з ранку до ночі. Навіть не завжди прибігав додому пообідати.

Одного ранку циганський табір знявся і пішов геть. Того вечора батьки не дочекалися малого Миколки.

Малий Лукаш, котрий не вмів розмовляти, кудись зник із Кролевця. Ніхто не знав, куди він подівся. Але що він учащав до циган, бачили всі. Тож люди вирішили, що цигани забрали його з собою.

Ну, а Кролевець, може, й не помітив, що один маленький мешканець його покинув.

Тільки Миколчин хрещений, дядько Дмитро, що, виявляється, нікуди не зникав, а просто їздив у справах, дізнавшись про те, що його німий улюбленець пропав, неабияк зажурився.

Хрещений ходив околицями тут і там і всюди розпитував про малюка. Проте люди знизували плечима й казали «ні, не бачили». Та й справді, хто помітить маленького хлопчика, який, до того ж, і говорити не вміє? Десь бігає, та й годі. Ніхто нічого не міг розповісти хрещеному. Довго він ходив, шукав Миколку, але малий зник без сліду. Зрештою, хрещений припинив пошуки. Справді, як його знайдеш? Адже він і словом перекинутись не може – ні хто він, ні як його звати, ні куди він іде. Не скаже, звідки він родом, що прадідусь його регент, і про предка із Запорозької Січі теж не скаже.

Отак у Кролевці поменшало на одне хлоп'я. На одного німого хлопчика. Про нього незабаром усі забули. Був хлопчик, що так і не навчився говорити, – й не стало хлопчика, що так і не навчився говорити.

Минув час. Може, півроку, а, може, й рік, я не знаю. Про Миколку в Кролевці майже ніхто не згадував. Хіба тільки діброва, і річка, і шлях... А, може, й вони не згадували. Може, тільки хрещений, перебираючи книжки... І, ясна річ, матуся.

А потім зненацька він повернувся! Повернувся до Кролевця звичайним дзвінкоголосим хлопчаком! Він

розмовляв не гірш за першого-ліпшого кралевецького хлопчика. Він уголос привітався з коханою річкою, з рідною дорогою, із зеленою дібровою і з руїнами, де грався малям. А потім із рідними. А вони його знов не розуміли! Знаєте чому? Ви будете сміятися! Звісно, Микола Лукаш балакав. Чудово розмовляв. Але тільки циганською! Він-бо пішов із циганським табором. Як цигани навчили його говорити, він не розповідав, та коли повернувся – говорив лише по-циганському.

Але дядькові-хрещеному те було байдуже. І мати його, Василина Іванівна також не переймалася тим. Як вони зраділи, що Миколка повернувся! А Миколка у рідному домі так швидко навчився рідної мови, що ніхто навіть здивуватися не встиг. Тепер він вільно розмовляв українською мовою. Всі подумали, що так воно й має бути. Адже ми зазвичай мало чому дивуємося.

А Миколка зразу ж почав учитися читати. Він чудово пам'ятав, як це прикро, коли ніхто не може з тобою поговорити. А книга, він знав – постійний і вірний друг та співбесідник.

Миколка навчився читати дуже швидко, і в нього з'явилося багато-багато друзів. Чимало його друзів говорили російською, – і Микола навчився говорити російською. Він навчився розуміти старих євреїв, що мешкали в Кролевці, і почав говорити на івриті, а потім і на ідиш.

Ідиш – це плятдойч, тобто «низька» німецька. Адже у Кролевці жили й німці, пам'ятаєте, я вам про це розповідав? І тоді Микола Лукаш вивчив німецьку мову.

Хлопчик ріс ніби на дріжжах, і разом із ним зростала кількість мов, які він опановував...

У школах бракувало підручників, учбової та довідкової літератури. Одного разу Микола позичив із суботи на неділю німецько-російського словника – випро-

сив у вчительки. Вдома хлопець переписав словника від першої до останньої сторінки. Та мало того: переписуючи, він вивчив його напам'ять від першого до останнього слова! Пам'ять у Миколи виявилася надзвичайною. До всього з'ясувалося, що у Лукаша виняткові літературні здібності.

Згодом, уже дорослим, він згадував: «Вірші писати почав досить рано. Заповавши до рук Карамзінову «Историю государства российского» десь у п'ятому класі, я зробив для себе важливе відкриття: виявляється Пушкін не сам «видумав» свого Віщого Олега, а черпав із «преданий старины глубокой». Натхнувшись тим же джерелом, я й написав свою першу баладу – про осліплення князя Василька»

Микола тішився мовою, насолоджувався відомими йому мовами. Він вбирав мови, як річка вбирає у себе струмочки, й почав серйозно перекладати тексти знаних майстрів. Перші спроби віршованих перекладів з Лермонтова і Гайне Микола Лукаш зробив у п'ятому класі. Тоді ж переклав, і тепер ми знаємо чому, Пушкінських «Циган»:

*Цигани натовпом гучним
По Бессарабії кочують.
Вони над берегом річним
У шатрах подраних ночують...*

У дев'ятому класі Микола переклав із якоїсь читанки пісеньку Гретхен за прядкою:

На серці жаль,
Мій спокій зник
І вже не вернеться
Повік, повік.

В голівонці –
Журба тяжка,
На думоньці –
Печаль гірка.

Де його нема –
Могильна тьма,
І білий світ –
Зів'ялий цвіт.

На серці жаль,
Мій спокій зник
І вже не вернеться
Повік, повік.

Згодом цей «учнівський» переклад без жодних змін увійшов до остаточних текстів українського перекладу «Фауста» Гете.

«Краще я перекласти не спромігся» – казав якимось Лукаш, уже шанований перекладач та письменник. І ще: «Перед війною я зробив був повний переклад першої частини Гетевого архітвору, але все те пропало під воєнну завірюху і робилось по війні наново».

У останніх класах середньої школи Микола брав активну участь у виданні шкільної літературної газети. Але це вже межа дорослого життя. А я хотів трохи розповісти про дитинство видатного українського перекладача. Про те, що вразило саме мене. А хто бажає дізнатися більше – нехай читає Миколу Лукаша.

Історія людини в історії людства

Видатний український перекладач народився 19 грудня 1919 року в місті Кролевець.

Переклав «Декамерона» Бокаччо, «Мадам Боварі» Флобера, «Фауста» Гете, вірші Шиллера, Гарсія Лорки та багатьох інших поетів. Перекладав з іспанської, італійської, німецької, угорської, російської, єврейської (їдиш), болгарської, польської, сербохорватської, шотландської – загалом близько з двадцяти світових мов. Був співчутливою, щирою людиною, великим патріотом України, через що зазнавав переслідувань від радянського режиму.

Та, незважаючи на всі труднощі, Микола Лукаш любив життя, був великим оптимістом. Його життєвий шлях скінчився 29 серпня 1988 року.

Живопліт за живоплотом
Наче в морі баранці
Розійшлись у всі кінці.
Млисте море пахне ґлодом.

Задивились вітряки
На дерев недільні шати.
Он вибрикують лошата,
Як весел дітваки.

Скрізь так хороше і юно,
Онде й вівці на лужку,
На зеленім моріжку,
Легідні, як біле руно.

А із ближнього села
Небом, ніби тепле дійво,
Благодійно й мелодійно
Хвиля дзвонів поплила.

(переклад із Поля Верлена)

ШЛЯХ ДОБРОТИ

Коли мені було п'ять років, ми з мамою йшли через поле до її села, що було далеченько від нашого, – згадувала блаженна мати Тереза. – Я тримала маму за руку і була щаслива. Якоїсь миті мама зупинилася і сказала: – Ти взяла мене за руку і почувашся в безпеці, бо я знаю дорогу. Саме так ти маєш триматися за руку Матері Божої. І вона упродовж усього твого життя вестиме тебе добрим шляхом. Ніколи не відпускай її руки.

– Так я і вчинила, – казала мати Тереза, – все своє життя я тримала Марію за руку. І нині анітрохи не шкодую з цього приводу!

* * *

Це сталося задовго до того як мати Тереза отримала Нобелівську премію миру за своє багаторічне безкорисливе служіння людям, людству, за своє безмежне терпіння, працьовитість, за свою віру, за своє проповідування Добра й Любові. Таким проповідуванням було все її героїчне, великотрудне життя, тож задовго до цього всього, задовго до того, як весь світ дізнався і заговорив про матір Терезу і сповнився до неї Любові та Вдячності, задовго до того, як люди оголосили її Блаженною, – набагато раніше вона була звичайною маленькою дівчинкою зі звичайної сім'ї.

Дівчинка, що її потім назвуть матір'ю Терезою, побачила світ 16 серпня 1910 року в місті Скоп'є. Зараз

це місто – столиця невеликої балканської держави. А тоді, у 1910 році, Скоп'є було глибокою провінцією мусульманської держави – Оттоманської імперії.

Народилася дівчинка в сім'ї заможних албанських католиків. Під час хрещення 27 серпня 1910 року дитині дали ім'я Агнес Гонджа. Прізвище цієї сім'ї було Бояджиу.

Гонджа Агнес Бояджиу – таке повне ім'я матері Терези. Агнес була третьою дитиною в сім'ї.

Батько Агнес займався підприємницькою діяльністю. Спочатку він заробляв на постачанні медикаментів, потім торгував товарами з Італії.

Скоп'є було невеликим містечком на Балканах. Коли народилася Агнес, містечко належало до Оттоманської імперії. У Скоп'є було чимало базарів, мечетей, а майже всі албанці були мусульманами.

У македонському Скоп'є були представлені всі релігії та секти: мусульмани – албанці й турки, православні – греки та серби. Сім'я Бояджиу додавала цьому букету строкатості. Вони були щиро віруючими католиками. Для Македонії це було майже винятком. Щоправда, поруч була католицька Хорватія, але католиків Хорватії та православних сербів поділяла давня й довга ворожнеча...

Сім'я, де росла Агнес, надавала релігії великого значення.

І батько, і мати Агнес приділяли багато уваги вихованню дітей. Агнес росла чудовою дівчинкою: уважною, слухняною, доброзичливою. Вона залюбки допомагала мамі в хатніх справах, тож удома завжди було чисто й затишно. Хатня улюблениця кицька бігала за Агнес ніби прив'язана, і коли та поверталася зі школи, нявчала, певне намагаючись розповісти щось про власні котячі справи. Найцікавіше, що крім Агнес, киця ні з ким більше не бажала знатися, і ніхто більше не міг примусити кішку нявчати.

Пташки також любили Агнес. Здавалося, вони впізнавали її і починали виспівувати та цвірінчати, щойно її побачать. Агнес підгодовувала пташок зер-

нятками, крихтами та всілякою всячинкою, що залишалася після обіду або вечері.

Агнес любила спостерігати, як ростуть квіти, як з квітки на квітку пурхають метелики. Як лазять по деревах гусінь та мурашки і як мандрують хмарки у далекі краї.

Вона мала чудовий голос і співала в церковному хорі. Частенько до Агнес навідувалися діти, котрі з різних причин не встигали в школі. Багатьом не давалися шкільні предмети. Хоч Скоп'є було багатонаціональним містом, де розмовляли і грецькою, й сербохорватською, і албанською, й навіть італійською та турецькою, все ж у школі були учні, котрим важко давалися мови. Агнес Гонджа залюбки допомагала таким дітям. У її сім'ї знали багато різних мов, тож тато вільно їздив до Італії та привозив звідти товари.

А ще Агнес Гонджа була побожною та романтичною дівчинкою. Вона багато читала, мріяла про подорожі й розповідала дівчаткам про далекі країни. Ще б пак! Адже її тато бував і в Сербії, і в Хорватії, і в Італії, і в Албанії, і в інших країнах. А в католицькій парафії часто гостювали черниці з Ірландії, Данії і якимось навіть із далекої-далекої Індії. Здібна дівчинка супроводжувала індійську черницю по місту, бо трохи знала англійську мову, котрої навчав її тато. Крім Агнес та її татка, ніхто в парафії не знав і слова по-англійському, а черниця з Індії не розмовляла ні турецькою, ні албанською. Зате

албанські страви їй дуже припали до смаку. Коли вона побувала у них вдома, то запам'ятала кілька рецептів албанської кухні. Прощаючись, черниця запросила дівчинку в гості до Індії й пообіцяла пригостити Агнес бенгальськими стравами. Проте Агнес була ще мала, тож її матуся лише замахала руками.

* * *

Зазвичай після молитви та вечері у домі Ніколи Бояджиу точилися неквапливі, але дуже важливі розмови. Тато розповідав дітям про те, про се. Він умів кожну свою розповідь зробити повчальною, кожне оповіданнячко наповнити моральним змістом.

Агнес запам'яталася розповідь тата про його італійського партнера. Цей торговець придбав собі старовинний аристократичний замок. Площа цього замку, як розповідав тато, дорівнювала половині всіх базарних площ міста Скоп'є. На дітей це справило неабияке враження.

– Той чоловік, – розповідав тато, – коли його питали, навіщо одній людині потрібен такий палац, відповідав: «Я мушу тішитися життям, поки я живий! Я повинен отримати від життя все, що побажаю. І якщо мені заманеться володіти цим палацом, я маю його купити!»

Цей пан хотів улаштувати в палаці бенкети, хотів жити, як справжній римський патрицій, знатний вельможа.

Тож він відремонтував палац і оселився там.

Їхня ж сім'я мешкала у невеликому будиночку, була вона заможна, та не дуже багата. Зайвину вони роздавали убогим – Агнесина матуся, Дранафіле, відносила це тим, хто потерпав од бідності, ще й молилася за них.

– Навіщо тобі такий великий і порожній палац? – питав пан Бояджиу. – Ти хочеш зробити в ньому госпіталь чи притулок? А може, школу?

– Я хочу прославитися, – відповідав йому італієць, – хочу тішитися життям...

Цей чоловік не мав ні сім'ї, ні дітей. І коли він несподівано захворів, то ніхто не прийшов до нього, у його велетенський палац. Ніхто не провідав його. Він лежав там самотній, забутий, і не було навіть кому подати йому води. І тоді цей чоловік зрозумів, що втратив більше, ніж бажав отримати.

– Треба цінувати саме життя, – пояснював дітям батько, – а не ті плоди, котрі воно може нам принести. Той, хто шукає лише втіх, той, хто улягає пориванням, бажанням та пристрастям, просто-напросто розтринькує власне життя.

Людина мусить платити за все, що здобуває. Вона платить за нього власним життям, – казав татко, й Агнес його уважно слухала. І кішка у неї на руках, що зазвичай не слухала нікого, крім Агнес, схвально промовляла «Нау!», що, як відомо, англійською означає

«Зараз!». А котячою мовою, схоже, означало «Правильно» або «Саме так».

А тато вів далі.

– Якщо людина присвячує власне життя високій меті, то чим більше вона працює для людей, тим сильнішою стає. Треба працювати для близьких, треба їх любити. Треба полегшувати життя близьким і далеким людям, а не бездумно витратити свої сили та кошти на забавки, – так казав пан Нікола Бояджиу, і пані Дранафіле Бояджиу з ним завжди погоджувалася.

Діти теж слухали уважно і погоджувалися з татком, бо вони його розуміли. Тато Агнес розказував дітям про складні речі простою й зрозумілою мовою і наводив прості й переконливі приклади. Агнес багато розмірковувала над тим, що розповідав дітям батько.

Вона занотовувала свої думки та висновки. Часто під впливом татових оповідок з-під її пера виходили твори, що навіть друкувалися в газеті.

А ще якось Агнес Гонджа близько місяця доглядала за хворою подружкою. Коли дівчинка одужала, пан Бояджиу розповів їм таке:

– Я хочу поговорити з вами про гармонію та мудрість життя, – так він почав і, всміхаючись, як тільки може посміхатися люблячий батько, продовжив:

– Ви, – казав батько, – не знайдете в світі, навколо себе, нічого такого, чого б не було у вашій власній душі. Все, що ви маєте в собі, існує у навколишньому світі, а те, чого немає у вас самих, відсутнє у світі, що вас оточує. Тобто відсутнє для вас. Скажімо, нема людей геть поганих, як нема й людей, що мають лише хороші риси. Що більше любові, мудрості, доброти та краси ви відкриваєте в собі, то більше цих рис ви знаходите у людях. Якщо ви усміхаєтеся – світ посміхається, якщо ви плачете – світ плаче, якщо ви молитесь – весь світ молиться разом із вами. А якщо ви допомагаєте хворій дівчинці, піклуєтеся про неї, сподіваєтеся на її одужання – весь світ сподівається на одужання цієї дівчинки і піклується про неї разом із вами. Зараз вам здається: якщо ви чогось не помічаєте у світі, отже, цього не існує. Але воно існує. Просто відсутнє у вашому серці. Зла людина не бачить добра, бо не має його в собі.

Пожадливій людині всі навколо неї здаються скупими. А для людини, що кохає, світ випромінює любов, захват та вдячність, – як і для людини, що ненавидить, світ здається сповненим ненависті.

– Тому, дівчатка, – казав тато, – не впадайте в оману. Пам'ятайте, ви ніколи не здобудете багатства, спокою та щастя поза собою. Ви ніколи нічого не знайдете навколо, якщо не зробите зусилля і не знайдете в собі те, що шукаєте.

Коли батька вдома не бувало, то вечорами з дітьми бесідувала матуся. Її мова також була не менш цікава та повчальна.

Якось, після невдалої з комерційного погляду подорожі, батько сказав дітям:

– Через гроші та клопоти людина забуває, навіщо вона прийшла у цей світ. Люди забувають, що їм недовго залишатися на цій Землі. Матеріальні набутки, звання, чини, багатство, слава та влада – все, що людям так важко дістається, все доведеться залишити тут. Чому ж люди спрямовують власні здібності лише на те, щоб заробити якнайбільше грошей, задовольнити свої примхи та смачно попоїсти?

Батько кумедно ворушив бровами й посміхався. Невдача в комерційній справі зовсім його не засмутила – він нарешті вдома! Дома його чекали кохана дружина

та люблячі діти, смачна вечеря й домашнє вогнище. За тишок і спокій.

– Варте уваги лише те, – казав батько Агнес Гонджа, – що ми зробили в житті через любов до ближнього. Для світла в світі, для духа. Для любові.

Так говорив батько, а дівчатка, Агнес та її сестрички, захоплено слухали. Після батькових розповідей у Агнес самі по собі виникали рядки оповідань, і вона несла їх до газети. Агнес вже не раз і не два друкували в цій газеті. Вона там була частою гостею. Як, утім і в хорі, й у притулку для бідних, і на католицькому богослужінні. Її всюди хвалили. У школі її любили. Друзі ставилися до неї дуже приязно. Вона була чуйна і доброзичлива. Вона була найкращою ученицею, проте ніколи не відмовлялася допомогти слабким та відстаючим. Усі називали Агнес Бояджиу талановитою й розумною, але батько їй нічого такого не говорив. Агнес хотілося, щоб її похвалив саме батько. Вона добивалася його похвали, а татко розповідав увечері чергову історію або просто вголос розмірковував про життя.

– Старайтеся, – казав пан Нікола, – не виражати вголос власного невдоволення. Люди мають кепську звичку бути невдоволеними геть усім.

– Невдоволення, – мудро пояснював батько, – допустиме лише в одному випадку. Тільки стосовно себе

самого. Людина, що скаржиться на Бога й на власне існування, шкодить у першу чергу сама собі.

– Радійте від того, що ви існуєте, – приказував батько Агнеси, – погоджуйтеся із власним становищем. Бог посилає нам випробування, щоб ми долали їх, а долаючи, укріплювалися, а не впадали у відчай. Невдоволені життям люди – неприємні й непривабливі. Друзі віддаляються від них. Як можна лишатися поряд із людиною, що невпинно скиглить і псує настрої своїми скаргами та докорами?

На жаль, людська вдача така, що люди не люблять довго слухати про чужі клопоти, нещастя й розчарування. У кожного в цьому світі власний біль. Життя переповнене болем, і тому в світі так мало любові. Переважна кількість людей так заклопотана своїми турботами, що нездатна відійти від себе самих і любити кого-небудь іншого. Нарікаючи на долю, ми не лише просто марнуємо час, ми до того ж втрачаємо повагу людей. Бо люди бачать, що ті, хто повсякчас стогне, скаржиться і скиглить – не розумні й не сильні, – тож намагаються уникати таких.

Якщо ви не хочете втратити друзів, ховайте від них свої клопоти, не нарікайте, будьте сильними. І світло, котре ви почнете випромінювати, привабить до вас людей. Люди почнуть захоплюватися вами, тим, як стійко ви зносите ваші незгоди. Вони прийдуть до вас,

щоб наслідувати вам і набратися від вас внутрішньої сили. І такі люди стануть вашими друзями і залишаться з вами назавжди.

Так говорив у колі сім'ї батько Агнес Гонджи. Дівчинка записувала його слова і власні думки, і все це друкували в католицькій газеті. Читачі газети хвалили її, бо знали Агнес як доброзичливу й милосердну дівчинку, а тепер дізнавалися, що вона до того ж мудра й талановита. Агнес приносила газети додому і показувала їх батькові.

– Обдарована... Талановита... – казали всі.

– Талановита? – питала Агнес у батька.

І батько їй відповів. Відповів так:

– Цінуйте доброту і любов понад талант. Усі захоплюються людьми обдарованими.

Кицька Агнес підтвердила: – Нау! – і прищулила вушка. Агнес зашарілася, але підсунулась ближче до татка.

– Усі захоплюються людьми з видатними здібностями, – повторив батько, – здібними в світі науки, мистецтва. Навіть у світі торгівлі, – засміявся він і ляснув себе по коліну. І здібними до мов, – уклонився він у бік, де сиділа Дранафіле Бояджиу. Матуся Агнес Гонджи знала багато різних мов.

– Це чудово, – всміхаючись, казав тато. – Сам Господь обдарував людину талантом зодчого, математика, письменника, торговця чи комівояжера. Але не таланти й не обдарованість врятують світ. Світ врятує любов і доброта. Світ насамперед має потребу в тих, хто здатний проявити високі моральні якості.

Тато гладив Агнес по голові.

– Тих, хто може безкорисно доглядати за хворими подругами. Намагайся стати більш доброзичливою, мудрою, мужньою та чесною. Старайся любити себе й усіх навколо себе. Усіх, хто тебе оточує.

Так говорив батько, й це була одна з останніх їхніх бесід.

Агнес задумалася над тими словами.

Багато-багато років по тому всі, хто близько знав матір Терезу, казали про неї:

– У матері Терези світ визначається всього двома поняттями – «любити» і «не любити»...

– І маємо велике завдання – повторювала близьким уже доросла Агнес Гонджа, вже мати Тереза, – хоча б утримати межу поміж цими двома поняттями.

– Як? – питала вона сама в себе. І сама собі відповідала, – Творити мале. Але з великою любов'ю.

Це книжка лише про дитинство Гонджи Агнес Бояджиу. Мені не можна змальовувати її доросле життя. Але що я маю робити, якщо вже дорослою жінкою, черницею в індійському місті Калькутті, вона поводитись як дитина. У Калькутті мати Тереза була місіонером католицького ордену. Тоді це було величезне місто, де мешкали мільйони, а може, й десятки мільйонів бідних людей. Вони були такими бідними, що навіть працюючи, не могли прогодувати ні себе, ні власних дітей. Злидні й хвороби, відсутність даху над головою, купи сміття, сила комарів, брудна вода, інфекції й повна відсутність допомоги. І діти, що помирали. Отака картина відкрилася очам сестер – черниць католицького ордену милосердя, що до нього належала й мати Тереза. Перед нею була не просто людська біда, перед нею було багато сотень тисяч, мільйони людських нещасть. І ця жінка, ця дівчинка, ця дитина почала допомагати місту, що вмирало.

Мати Тереза не будувала грандіозних проектів і не складала багатобюджетних планів. Вона просто день у день блукала по індійських вулицях і просила милостиню для своїх підопічних – дітей, жінок і старих людей.

Тут, у Калькутті, поміж купами сміття, вона заснувала школу. Вона навчала нікому не потрібних дітей мити руки. Навчала їх грамоті, і класною дошкою в її школі були тротуари...

Хто мені доведе, що на таке здатна доросла людина? Ото ж бо й воно. На таке спроможна лише дитина. Жінка-дитина, що приїхала зі Скоп'є простягнути руку допомоги покинутим індійським дітям.

Мати Тереза прагнула щось робити для людей. Не було у неї грандіозних проектів. «Любити» – «не любити», і втримати межу між цими двома поняттями. І творити мале. Але з великою любов'ю.

Так була започаткована система дитячих притулків для небажаних і бездомних, для знедолених дітей. Для немовлят зі сміттєзвалищ. Для крихітних інвалідів та сиріт.

Агнес Гонджа – мати Тереза забирала з вулиць Калькутти безпритульних, голодних, охлялих, недужих і вмираючих, намагалася полегшити їхні страждання.

Вона робила тільки те, що могла робити, – мила виразки, бинтувала, лікувала, годувала й дарувала надію. Вона не розраховувала ні на славу, ні на визнання. Тоді мати Тереза навіть не знала, що поголос про блаженну монахиню дійде до міських властей. До властей, що не могли були заборонити вмирати де завгодно мільйонам бездомних, нещасних і злиденних людей.

Коли чутки про матір Терезу дійшли до міських властей, її розшукали й запропонували величезне приміщення, що прилягало до храму богині Калі. Раніше в ньому тримали жертвну худобу для потреб храму. У цьому приміщенні виявилось досить місця для знедолених. Воно було дуже велике і дуже темне. Мати Тереза прийняла його.

Мати Тереза творила маленькі справи. Але з великою любов'ю. Щодня, не дозволяючи собі й хвилини перепочинку, вона доглядала людей, уражених страхітливими тропічними виразками. Вона гряділа дітей, клопоталася, шукала кошти і продукти й організовувала їх доставку. Вона шукала медикаменти, збирала пожертви,

намагалася порятувати від смерті кожного, хто потрапляв до Будинку Помираючих. Втішити й вилікувати кожну сироту. Все за умов постійної нестачі людей, готових розділити з нею її тягар, за умови нестачі ліків, харчів і найнеобхідніших речей...

Згодом журналіст із БіБіСі зняв фільм про Будинок для Вмираючих у Калькутті.

У Будинку для Вмираючих було темно й вогко, багатолюдно й душно. Журналіст знімав свій фільм і не сподівався, що на плівці взагалі щось буде видно. Авжеж, якість зйомки не могла бути добра.

Та проявивши плівку, він побачив, що все поле екрану залите якимось м'яким сяйвом.

– То сяє неминуща Божа Любов! – казали ті, хто бачив плівку.

– Диво! Сталося Диво!

– Треба робити маленькі речі, – казала мати Тереза. – Але з великою Любов'ю.

Батькові слова, що проста доброта вища, ніж видатні здібності та великі таланти, вразили Агнес Гонджу ще тоді, в дитинстві. Ще тоді, коли вона мріяла стати письменницею. Батькові слова, що проста доброта і любов урятують світ, змусили Агнес іще тоді задуматися про майбутній життєвий шлях.

У тисяча дев'ятсот дев'ятнадцятому році тато Агнес загинув за нез'ясованих обставин.

Ні Перша світова війна, ні зміна кордонів, ні проголошення незалежності Албанії не приголомшили сім'ю так, як несподівана смерть батька, – вона виявилася тяжким ударом для родини. Є відомості, що батько Агнес мав зв'язки з албанським патріотичним рухом.

Сім'ї без годувальника велося дуже важко. Проте батькова загибель не змінила ставлення пані Бояджиу до життя. Вони й надалі жили відкрито, допомагали бідним, давали прихисток і підтримували слабких.

Раз на тиждень роздавали одяг, провідували хворих. Щовечора сім'я так само збиралася на загальну молитву, регулярно брала участь у святій месі.

Як і раніше, Агнес гарно співала, грала в шкільних виставах. Як зерно вбирає силу Землі, щоб дати стократний, тисячократний урожай, так і Агнес сприймала мудрість сім'ї, мудрість своєї матері, дотримувалася батькових заповітів і святого письма.

Після смерті батька сім'я жила дуже важко. Але матуся Агнес була сильною жінкою і вміла переборювати труднощі.

– Мати вчила нас молитись, – згадувала Агнес, – Молитися й допомагати людям, котрим доводилося важче, ніж нам.

І попри неймовірне горе, пані Бояджиу завжди знаходила в собі сили, щоб допомагати іншим. Вона часто нагадувала дітям:

– Вам пощастило! Ви живете в гарному будинку, маєте їжу й одяг. У вас є все, що потрібно. Але ви не повинні забувати, що велика кількість людей відчуває холод, що є діти, котрим нема чого їсти, нема що вдягти. Багато людей страждає від голоду. А коли вони хворіють, то не мають грошей на лікування.

Сім'я регулярно брала участь у святій месі. Пані Дранафіле хотіла, щоб її діти вирости чутливими й людяними. Вона навчала дітей любити своїх ближніх.

– Ми були щасливою сім'єю, – згадувала сестра Агнес, – ми вчилися цінувати молитву і працю. Чимало бідняків у Скоп'є та його околицях знали наш дім. Ніхто ніколи не йшов від нас із порожніми руками. Щодня хто-небудь із нами обідав. Це були бідні люди, що не мали чого їсти. Від них ми також багато чого навчилися...

Ці люди теж дали Агнес уроки добра. Завдяки їм у дванадцять років Агнес Бояджиу твердо вирішила стати місіонером і черницею. І все своє життя присвятила служінню людям. Вона робила для них децицю. Але з великою любов'ю.

Так розпочався шлях дівчинки, котру вже за життя будуть називати святою.

– Мені було всього дванадцять років, коли в моїй душі народилося палке бажання цілковито належати Богові. Я відчула, що Господь кличе мене до себе. Щоб я стала монахинею й присвятила Йому все своє життя.

– Господь Бог прагне кожну людину привести до повноти щастя, мій шлях – болісний шлях звільнення від рабства й егоїзму. Шлях дозрівання до святості й безкорисливості любові. Для кожної людини Господь Бог намітив найкращий життєвий шлях. Дуже важливо під час молитви почути Божий замисел і сміливо прямувати за голосом покликання.

– Коли ти ступив на цей шлях, найкращою ознакою є глибока радість.

– Любіть безкорисно. Наші серця мають сповнитися любов'ю до людей, наших братів і сестер.

Блаженна мати Тереза.

«А ви за кого мене маєте?»

(Матфей 16:15)

Ти – Бог

Ти – Бог від Бога

Ти народжений, а не створений

Ти – одне ціле з Батьком твоїм

Ти – син Бога живого

Ти – другий у Благословенній Трійці

Ти – єдиний із Батьком
Ти в ньому від початку
Усе в світі зроблене Тобою і Господом
Ти – улюблений син, до котрого Батько благоволить
Ти – син Марії, зачатий Святим Духом у лоні її
Ти народжений у Віфлеємі
Ти був загорнутий Марією в пелюшки і укладений на
солому до ясел
Ти був зігрітий теплом дихання віслюка, що віз твоєю
матір і тебе в утробі її
Ти син Йосипа, котрого жителі Назарету знали як
теслю
Ти звичайна людина, що не вивчала наук, людина, ко-
тру віддали до суду вчені мужі Ізраїлю.

Історія людини в історії людства

Коли когось порівнюють із матір'ю Терезою, то хочуть сказати, що це людина безкорислива і здатна на самопожертву. Саме такою й була мати Тереза, католицька черниця. Все, що мала, вона жертвувала на створення сирітських притулків, госпіталів та будинків для знедолених.

Агнес Гонджа Бояджиу народилася 27 серпня 1910 року в македонському місті Скоп'є в албанській сім'ї.

У 12 років вирішила стати черницею. У 18 років вступила до ірландського католицького ордену. Здійснювала місіонерську діяльність в Індії. У 1948 році заснувала Орден милосердя.

Найголовніша її обітниця: «Усі сили присвятити найбіднішим».

У 1976 році удостоєна першої нагороди Папи Римського Іоана ХХ.

У 1979 отримала Нобелівську премію миру.

Завершила життєвий шлях 5 вересня 1997 року.

Після смерті була беатифікована як блаженна Тереза з Калькутти.

ЗМІСТ

НАТХНЕННЯ

(дитинство Шолома-Алейхема) 5

ЖИТТЯ – ЦЕ ЛЮБОВ

(дитинство Януша Корчака) 29

МУЗИЧНИЙ ГЕНІЙ

(дитинство Фріца Крейслера) 51

СПОЧАТКУ БУЛО СЛОВО

(дитинство Миколи Лукаша) 71

ШЛЯХ ДОБРОТИ

(дитинство Матері Терези) 93

Наталія Загорська про Деніса Давидова, Михаїла Булгакова, Александра Купріна, Норгейта Тенцинга, Марію Каллас

Наталія Загорська перенесе тебе в дитячі роки п'ятьох відомих та вельми незвичних особистостей.

Деніс Давидов – славетний поет, творець жанру «гусарської лірики» та воєначальник війни 1812 року; Михаїл Булгаков – письменник, автор знаменитого роману «Майстер та Маргарита»; Александр Купрін – письменник, твори якого із захопленням перечитують дорослі й діти; Норгейт Тенцинг – альпініст, чия нога першою ступила на Еверест; Марія Каллас – оперна співачка, від голосу якої плакав увесь зал.

Іван Андрусяк про Дмитра Туптала (святого Димитрія Ростовського), Григорія Квітку-Основ'яненка, Тараса Шевченка, Ніла Хасевича, Олексу Довбуша

Письменник Іван Андрусяк оповідає саме про такі пригоди в житті славетних людей: Дмитра Туптала – великого українського поета й релігійного діяча, святого Православної церкви; Григорія Квітки-Основ'яненка – основоположника нової української прози; Тараса Шевченка – генія; Ніла Хасевича – мужнього художника, завдяки роботам якого світ дізнався про героїчну боротьбу Української Повстанської Армії; Олексу Довбуша – легендарного опришка.

Яна Дубинянська про Джері Даррела, Машу Єрмолову, Олю Кобилянську, Рея Бредбері, Ованеса Айвазовського

Яна Дубинянська – українська письменниця і журналіст – розповіла п'ять історій з життя, а точніше – дитинства відомих особистостей. Джеральд Даррел, англійський письменник і захисник тварин, Маша Єрмолова, велика російська драматична актриса, Оля Кобилянська, українська письменниця, Ованес Айвазовський, художник-мариніст, автор понад шести тисяч картин, та Рей Бредбері, американський письменник-фантаст, довели, що одного випадку замало, аби стати всесвітньо відомим.

Лариса Денисенко про Анжеліну Ісадору Дункан, Максима Рильського, Ігора Стравінського, Астрід Ліндґрен, Джонні Хрістофера Деппа II

Лариса Денисенко – обрала п'ятьох яскравих особистостей для створення незабутніх розповідей про їхнє дитинство і дорослі досягнення. Читайте про: Ігора Стравінського – російського композитора і диригента; Ісадори Дункан – першої зірки танцю ХХ століття; Астрід Ліндґрен – неперевершеної шведської фантазерки та казкарки; Максима Рильського – українського поета, талановитого перекладача; Джонні Деппа II – американського актора сучасності.

Валерій і Наталя Лапікури про Григорія Сковороду, Жана Анрі Фабра, Петра Котляревського, Івана Кожедуба, Михайла Остроградського

Разом з подружжям Валерія і Наталі Лапікурів ти вирушиш крізь час у дитинство п'ятох неординарних та дуже цікавих особистостей. Григорій Сковорода – мандрівник, філософ і вчитель; Жан Анрі Фабр – французький вчений-ентомолог; Петро Котляревський – видатний полководець; Іван Кожедуб – тричі Герой Радянського Союзу; Михайло Остроградський – видатний український математик.

Ірина Хомин про Карла Гаусса, Астрід Ліндгрєн, Ніколо Паганіні, Камілла Клодель, Ван Гога, Соломію Крушельницьку

Ірина Хомин – сучасна письменниця, відкриє двері до незвичайного будинку, в якому проживають відомі особистості з різних країн світу. Карл Гаусс – німецький математик, фізик і астроном, Астрід Ліндгрєн – шведська письменниця-казарка, Нікколо Паганіні – італійський скрипаль-віртуоз і композитор, Камілла Клодель – французька скульпторка, Ван Гог – нідерландський художник, і Соломія Крушельницька – українська оперна і камерна співачка.

Геніями народжуються чи стають?
Діти бавляться, навчаються, досліджують
навколишній світ крізь призму наївного
сприйняття, іноді не слухаються своїх батьків,
котрі щасливо посміхаються,
дивлячись на їхні перші кроки!
Як вчасно виявити у дитини особливий талант?
Як допомогти їй вибрати правильний шлях?
Сподіваємось, історії геніального дитинства, котрі
написали для Вас відомі письменники у нашій серії
"Життя видатних дітей", допоможуть пильніше
придивитись до нестандартності вчинків
та суджень своїх дітей.
У книжках серії Ви знайдете цікаві ситуації
і зможете прослідкувати, як у різні часи та
в несхожих культурах діти ставали видатними
особистостями. А чудові ілюстрації допоможуть
уявити – якими ж вони були...

Scan by Tetyanka_